

UJ SZEMLE

3. szám. — I. évfolyam.

Megjelenik minden hó 1-én és 15-én.

Budapest, 1907 november 15.

Szerkesztőség: Budapest, VIII., Rákóczi-út 17. szám.

Kiadóhivatal: Budapest, VIII., Rákóczi-út 17. szám.

Előfizetési feltételek: Félévre 12 kor., negyedévre 6 kor. Egyes szám ára 1 kor. Megrendelhető bármely hazai könyvkereskedés útján

A kiegyezés.

II.

Tartsunk most már szemlét a kiegyezés egyes határozmányai felett. Állítsuk fel az u. n. vívmányok és az ezekkel szemben álló áldozatok mérlegét.

Első nagy vívmánynak a javaslatok indokolásában s különösen a Kossuth Ferencz által előszóval adott felvilágosításokban az eddigi vámszövetségnek a szerződéses formával való helyettesítése van odaállítva.

E vívmány kedvéért adták fel a Széll-féle kiegyezést, hogy nyomban azután az azzal azonos, vagy itt-ott még kedvezőtlenebb új egyezményt Ausztriától nagy áldozatok árán vásárolják meg. Ez a vívmány pedig merőben fiktív. Nem igaz, hogy Magyarországnak a vámügyi függetlenséghez való *jogát* ez a mostani szerződéses forma szerezte meg, vagy tette szilárdabbá. Ez a jog félremagyarázhatlanul benne van az 1867. évi XII. törvény-cikkben. A mi a jog valóságos érvényesítését illeti, erről a szerződés tíz évre lemond. Mindazon közgazdasági akadályok pedig, melyek a tényleges külön vámterület létesítését most akadályozzák, közgazdaságilag lehetetlenné teszik, e tíz év alatt nemcsak megszűnni nem, hanem előreláthatólag tetemesen növekedni fognak.

Kossuth a függetlenségi párt gyűlésén ijesztő képét rajzolta meg azoknak a fenyegetéseknek, melyekkel a vámügyi különválás esetére br. Beck a magyar kormányt megfenyegette: hogy korlátozni fogja a magyar állatkivitel, a borforgalmat, tarifa-politikájával megnehezíti terményeink kivitelét, megvonja a bécsi rakodópart használatát, megtiltja a magyar állampapíroknak a bécsi börzén való jegyzését stb. Ezen fenyegetések közt nincs egy is, mely 1917-ben is épp úgy fenn ne

állana, mint most. A legfontosabb pedig, az ellenséges tarifa-politikával való fenyegetés, tíz év múlva veszedelmesebb lesz, mint most. Mert addig Ausztria keresztülviszi az összes főbb vasúti vonalak államosítását. A vasútállamosítások körül a külön vámterület létesítése ellen irányuló törekvés a legfőbb mozgató erő. Mutatja ezt az a tény is, hogy az osztrák miniszterelnök a kiegyezési tárgyalások megkezdése előtt a Reichsratban egyenesen Magyarország vámügyi törekvéseire való utalással sürgette meg a Nordbahn gyors államosítását. E szoros összefüggés tudatában tagadta meg kerekén az annabergi csatlakozást. E csatlakozás fontosságára itt kitérni nem kívánok, mert behatóan és meggyőzően tárgyalatott ez e folyóirat előbbi számában. Annak fejtegetése is felesleges itt, mennyiben pótolják az annabergi csatlakozás helyett kilátásba helyezett szurrogatumok e csatlakozást. De még ha megközelítőleg pótolnák is, akkor is ellensúlyozva volna ez az engedmény azzal, hogy a kassa-oderbergi vasút osztrák része számára külön forgalmi igazgatóságot állítanak fel Teschenben. Ezzel Ausztria jórészt elérte ama czélokat, melyeket a kassa-oderbergi vasút államosításával elérni óhajtott volna. Az osztrák vasúti államosítások befejezésével tíz év múlva még sokkal erősebb lesz az a vasgyűrű, melylyel Ausztria egész forgalmunkat körülöleli; mint most. Az egységes vámterületnek *szerződéses formája nem csökkenti* ama fenyegetések súlyát, melyekkel Ausztria a mostani alkalommal, Kossuth bevallása szerint, mondhatni egyszerűen lefejezte a magyar vámpolitikai önállóságra vonatkozó aspirációkat. Az alternatíva, mely elé az 1917-iki osztrák kormány az akkori magyar kormányt állítani fogja: vagy fentartod a vámmentes forgalmat tovább is, vagy megindítom ellened az egész vonalon a közgazdasági harcot, — ez az alternatíva még kínosabb lesz tíz év múlva, mint

most. Kossuth ezt valószínűleg tudja is, de hát ő tíz év múlva aligha lesz miniszter, s akkor ő, vagy pártja kérelhetetlen szigorral fogja követelni az általa most tíz évre kiállított önállósági utalvány beváltását az akkor kormányon levő államférfiaktól, büszkén mutatván rá arra, hogy ők az önálló vámterület felállításának feltételeit már tíz évvel előbb megvalósították.

Kossuth Ferencz szerint egészen más dolog a vámtarifa és más a vámszedés joga. Ugyan hát mi célja van egy vámtarifának, ha nem a vámszedés? Valóban határtalan hiszékenység kell ahhoz, hogy valaki egy semmire sem használható papiros-vámtarifának reális értéket tulajdonítson.

Az eddig fennállott közös vámtarifát a kormány lenyomatta *háromszor* szóról-szóra. Az első lenyomat tetejébe azt nyomatta, hogy «magyar autonóm vámtarifa». Lenyomatta másodszer s azt írta föléje: «osztrák autonóm vámtarifa». Lenyomatta harmadszor is magyarul és németül s itt már úgy nevezi, hogy: «az Osztrák-Magyar monarchia két államának szerződéses tarifája». — Méltó-e a szavakkal való ilyen játék komoly államférfiakhoz, méltó-e egy politikailag érett nemzethez?

Hogy Wekerle ebben a játékban részt vesz, azt csak azzal tudjuk magunknak megmagyarázni, hogy elvégre, ha okos ember a körülmények játéka folytán kénytelen részt venni valamely ténykedésben, melynek futilitásáról meg van győződve, csak annál komolyabb arcot fog ölteni hozzá. Az osztrákok tudják, hogy a vámszerződési formával való játéknak politikai értéke Magyarországra nézve nincs, de mivel ennek a «vívmány»-nak megadása nekik nagy anyagi hasznot hozott, úgy tesznek, mintha bizonyos jelentőséget tulajdonítanak neki. A tájékozatlanok megtévesztésére irányuló azon törekvés, hogy nagy, nagyobb és legnagyobb vívmánynak kürtölik ki ezt a semmit, méltán felháborodást kelthetne a komoly szemlélőben, ha ezt a felháborodást el nem nyomná a szégyenérzet a felett, hogy azok, a kik Magyarország sorsát intézik, annyira kiskorúnak tartják a nemzetet, hogy ily fikciókkal ki lehet nyerni belenyugvását azokba a nagy áldozatokba, melyeket vállaira rakni készülnek.

Nem ér többet az üres szerződéses formánál az a többi u. n. vívmány sem, mely ezzel kapcsolatos. Hogy a kereskedelmi szerződéseket magyar nyelven is kiállítsák, illetőleg a magyar állam képviselői is aláírják, ezt tudvalevőleg már az *előző kormányok* tényleg megvalósították s ebbe az osztrák kormány már akkor belenyugodott. Hogy ebben most nagy vívmányt látnak, az annál inkább csodálatos, mert hisz ők az 1917-ig szóló szerződéseket le hagyják járni, a határidő nélkül kötötteket pedig 1917-re fel fogják mondani; új közös szerződéseket kötni pedig aligha szándékoznak, mert hisz' állítólag 1917-ben a külön vámterületet meg fogják valósítani: miféle vívmány tehát az, hogy a magyar szövegben is ki fognak állíttatni s Magyarország képviselője által is alá fognak íratni azok a kereskedelmi szerződések, — *a melyek nem lesznek.*

Ilyen engedményekkel hagyták magokat a magyarok kielégíttetni, míg az osztrákok oly engedményeket kaptak, melyek egytől-egyig tetemes pénzértéket képviselnek. A legkisebb ezek között az osztrák vámkezelési átalánynak évi 500,000 koronával való felemelése. Pedig talán a magyar vámhivatalnokokra is reájok férne egy kis javítás — de ezek nem kapnak semmit.

*

Kereskedelmi politikánk gerincze ez idő szerint a vasúti tarifáügy. Az Ausztriába és az Ausztrián túl fekvő országokba való kivitel nyitvatartása legéletbevágóbb érdeke közgazdaságunknak. E tekintetben maga a kormány előterjesztése sem állítja, hogy szemben az 1903. évi (Széll-féle) megállapodásokkal, a helyzeten valamit javított.

Az osztrák kormány igyekezete tudvalevőleg oda irányul, hogy szabad kezet biztosítson magának a díjszabási jog gyakorlása tekintetében. Ezt el is érte. Keresztülvitte, hogy az 1903. évi tarifális megállapodásokból kihagyatott az a pont, mely szerint az államvasutakon külföldre átmenő áruforgalomban fennálló kedvezményes díjtételek az új egyezmény tartamára is megmaradnak.

Ezen áruforgalom számára, mint a magyar «Indokolás» mondja, a *legfontosabb* viszonylatokban, — tehát nem valamennyi viszonylatban, — egy új zsinórmértéket, t. i. az államvasutak mellett elvonuló viziút versenyét tették a régi szerződés kihagyott pontja helyébe. Ez a hivatalos «Indokolás» feltűnően szerény védekezése szerint «kivitelre dolgozó termelésünknek — néhány állomás kivételével — a szállítási díjak tekintetében *kárt okozni nem fog.*» Kárunk e szerint tehát nem lenne, de

az «Indokolás» sem tagadja, hogy a díjrészesedésben az osztrák államvasutak javára évi 200,000 korona eltolódás fog beállani.

Tehát «kárt okozni nem fog» — e bátortalan dicséretben kulminál magának a kormánynak a véleménye az új tarifális megállapodásokról. Szembeötlő, hogy az a díjszabási engedmény, melyet az 1903. évi megállapodás az *összes* osztrák államvasutakon biztosított számunkra, most már csak a viziutak mentén haladó (tehát Wien-Passau-i) útirányban válik javunkra, vagyis ott, a hol a viziút versenye különben is nyitva tartja számunkra a kiviteli utat. Ellenben a folyamatban levő államosításokkal óriásivá növendő többi osztrák államvasutakon e kedvezményből kizárva maradunk.

Az 1903-iki kiegyezésben foglalt garanciákat feladtuk s ezzel nagy értékű esélyeket áldoztunk fel a jövőre nézve. Báró Beck, bár érthető okokból nagyon óvatos volt a saját érdemeinek kiszínezésében, büszkén hirdette október 16-iki beszédében: «... teljes akciószabadságot biztosítottunk magunknak mind a nemzetközi forgalomban, mind a Magyarországgal való kölcsönös közlekedésben.» Ez az akciószabadság a földrajzi fekvés következtében óriási hatalmat ad az osztrák kormány kezébe Magyarországnak Ausztriába és a külföldre irányuló forgalma felett. Tetejébe a dunai verseny czimén lekötött magyar vonalak — Marchegg-Zimony és Marchegg-Orsova — legalább háromszor oly hosszúak, mint a Wien-Passau-i vonal. Meg kell még említeni, hogy e szegényes eredmény elérése fejében is tetemes áldozatot hozunk: megszüntetjük a Dunán a szállítási adót, mely közel 800,000 koronát jövedelmezett évente.

A magyar forgalmat, különösen legkiválóbb iparágunknak, a lisztiparnak legnagyobb károsítását azonban nem is a két vasútigazgatóság közt megkötött egyezmény tartalmazza, hanem el van az bujtatva a Zárjegyzőkönyv VI. cikkébe, mely azt mondja: «a vámvonalat érintő utalási forgalomnak a két állam határszéli vámhivatalai közt való engedélyezéséhez vagy beszüntetéséhez a két kormány előzetes megegyezése szükséges.» Jellemző, hogy az indokolásban ehhez csatolt semmitmondó magyarázat egy szóval sem világosítja fel e megállapodás jelentőségét. De megismertük azt br. Beck reichsrati beszédéből, melyben a kiegyezés forgalompolitikai részét magyarázza s mint első nagy osztrák vívmányt büszkén hirdeti a *Fiume-Vene-*

zia-Alai vonalon való lisztforgalom örök időkre való beszüntetését. Nagy csapás ez a magyar malomiparra, mert ezen az útvonalon a magyar malmok havonként 10,000—20,000 métermázsza lisztet szállítottak Tirolba. Ez egyik legszomorúbb pontja a mostani kiegyezésnek.

A forgalmi politikában tehát vereségünk tökéletes. Annabergi csatlakozás nincs, de lesz külön igazgatósága a Kassa-Oderbergi vasút osztrák vonalának Teschenben. Fiume-Alai lisztkivitel nem lesz, de kiépítjük több mint 100 millió korona költséggel az Ausztria által rég óhajtott Ogulin-Knini és Károlyváros-Krajna határszéli vasutakat, melyek egészen osztrák érdeket fognak szolgálni s érzékenyen károsítják Fiumét. Az osztrák kormány teljes mértékben biztosította magának a tarifa-politikában akciószabadságát mind a tőlünk Ausztriába, mind pedig az Ausztrián keresztül külföldre irányuló forgalomban. Eltekintve a dunai vizi forgalomtól befolyásolt relációktól s az ezekre történt megállapodásoktól, melyek magoktól értetődők, mert hisz a Dunát nem torlaszolhatják el előttünk, a tarifa-politikában Ausztriával szemben csakis annyi jogunk van, a mennyit a Németországgal kötött kereskedelmi szerződés 15. és 16. cikkének határozmányai biztosítanak.

*

Választott bíróság. Az új kiegyezés a vámszerződés s az ezt kiegészítő többi megállapodások tekintetében felmerülő vitás kérdésekre, ha a két kormány ezekben közvetlen tárgyalás útján megegyezésre jutni nem tudna, választott bíróságot állít fel.

Kossuth ezt a választott bíróságot is mint nevezetes magyar vívmányt állította oda, holott tudva van, hogy ez osztrák részről követeltetett. Az osztrák kormány, valamint az osztrák parlament részéről évek óta azt a vádat vagdoszták a magyar kormány fejébe, hogy szerződéses kötelességeit minduntalan megszegi. Ezeknek a vádaknak volt kifolyása az az osztrák követelés, melylyel mingyárt a tárgyalások elején előállottak, hogy a vitás kérdések eldöntésére választott bíróság létesíttessék. Midőn ebbe a magyar kormány belement, ezzel tulajdonképen közvetve egy sértő inszinuációt honorált. Még ha bizonyos volna is, hogy ez az új intézmény nekünk ártani nem fog, hogy a magyar kormány cselekvési szabadságának ezen

korlátozása nem foszt meg bennünket attól a lehetőségtől, hogy esetleg szenvedett sérelmeket más kérdésben gyakorolható retorzióval torolhasunk meg, akkor sem lehetne ezt a választott bíróságot vívmánynak feltüntetni. A legjobb esetben előny és hátrány egyenlően oszlik meg a két fél között. Mindenesetre kényelmes intézmény lesz ez a választott bíróság minden oly esetben, mikor a kormány Ausztriával szemben nem tud, vagy nem mer kellő erélyt kifejteni, mert ily esetekben a parlamentben való támadások élet elveheti azzal, hogy választott bíróság elé utalta a kérdést.

*

Az október elején Budán tartott tárgyalások alkalmával az osztrák kormány nemcsak a fumealai liszt kivitel megszüntetését csikarta ki a magyar kormánytól. A bankkérdés kikapcsolása fejében még más engedményeket is tett a magyar kormány. Akkor lett kimondva pl. hogy a budapesti helyi hajókon a Margitszigetre kiránduló közönség nagyobb öröme ezentúl a nagy árbóczon *feketesárga zászló* legyen kitűzve, meg hogy a tisztességtelen verseny megszüntetése céljából törvényt fog alkotni. A budapesti tőzsde megrendszabályozását is akkor iktatták szerződésbe.

Nem akarjuk itt érdemlegesen fejtegetni, jogosult-e a gabona határidőüzletnek az agráriusok által követelt megtiltása. De akár czélszerű ez, akár nem, akár megakarja rendszabályozni a tőzsdét a magyar kormány, akár nem: ezt Ausztria részéről egyenesen megszegyenítő alakban magára kényszeríttetni nem lett volna szabad. Pedig ez megtörtént, midőn szerződésbe iktatták ezt a pontot: «a magyar kormány a budapesti árutőzsde forgalmának reformjánál abból a szempontból fog kiindulni, hogy az *irreális jellegű, különösen pedig a játékügyletek jellegével bíró tőzsdeügyletek megakadályozásának*.

Kérdjük, mióta lett a tőzsde-törvényhozás közös ügy? Ausztriában Magyarország ellenségei szakadatlanul az irreális alaptalan vádját hangoztatják a magyar üzletvilág ellen és ezen az alapon izgatnak ellenünk, ássák alá hitelünket, bojkottálják papírjainkat. Ennek a vádnak indirekt elismerését iktatták szerződésbe a fentebbi pont elfogadása által. Erre semmi szükség sem volt.

Csupán azért, hogy a bankkérdés kikapcsolását

kieszközöljék, hogy már most be ne kelljen vallani azt, hogy a magyar jegybank felállítása 1910-ben sem fog megtörténni, elfogadtak ugyancsak a zárajegyzőkönyvben egy oly terhes kötelezettséget, mely — ha más nehézségek nem volnának is — már magában megakadályozná a magyar jegybank felállítását, azt ugyanis, hogy ha az osztrák-magyar bank szabadalma meghosszabbíthatni nem fog, Magyarország a kvótát, a közös ügyek költségét *aranyban* tartozik fizetni, s egyéb, az állami jövedékek-nél előforduló fizetéseit is *aranyban* tartozik teljesíteni.

Az osztrák kormány a magyar kormánynak a készfizetésekre vonatkozó követelését kereken megtagadta. De a készfizetési kötelezettséget, ott, ahol az Magyarország *terhére* megy, szerződésbe iktatták. Az 1903-iki megállapodások szerint már rég meg kellett volna kezdődni a készfizetéseknél. Ezt czélozta a többi kiegyezési kérdéseket felölelő jsvaslatokkal együtt a parlamentekben már benyújtott törvényjavaslat a készfizetések felvételéről és a kis bankjegyek bevonásáról. Tehát a készfizetések megkezdése már 1903-ban kezünkben volt, de 1906 július 6-án, mikor br. Beck az összes kiegyezési törvényjavaslatokat a Reichsratban visszavonta, a magyar kormány hibája folytán kezünk-ből ez is kisiklott.

A két miniszterelnök által a bankkérdésre vonatkozólag október 16-án felolvasott deklaráció e helyett azt a frázist tartalmazza, hogy «ezt a czélt a két kormány következetesen *szem előtt tartandja s abban az esetben, ha a bankkérdés szabályozva lesz* és a nemzetközi pénzpiaczon normális viszonyok fognak uralkodni, a törvényhozás elé erre vonatkozólag javaslatokat fognak terjeszteni.» De mivel ugyanezen deklaráció azt is kimondja, hogy ha a bankszabadalom meg nem hosszabbíthatik, az 1892-ben kötött érmeszerződés is megszűnik, magától értetődik, hogy a készfizetéseket életbeléptető ily javaslatról csak abban az esetben lehet szó, ha az osztrák-magyar bank szabadalma megújíthatik, vagyis ha Magyarország a külön jegybank felállításáról lemond. Ha Magyarország ezt meg nem teszi, akkor hatályon kívül lép az érmeszerződés, ellenben beáll Magyarországnak az a kötelezettsége, hogy az államadósági járulékot, a kvótát és a többi fizetéseket Ausztriával szemben *aranyban* teljesítse. Ezen körülbelől 150 millió aranyfizetési kötelezettség, melyhez még a saját arany-

adósságaink kamatai s a magyar közgazdaságnak egyéb, aranyra szóló kötelezettségei járulnak, már kezdetben oly nehéz helyzet elé állítaná az alapítandó magyar jegybankot, hogy azt a főfontosságú hivatását, mely a pénzügyi fenntartásában s az aranyátszó keletkezésének távoltartásában áll, teljesíteni képes aligha lenne. Az a *jog*, hogy a magyar jegybankot felállíthassuk, eddig is meg volt, ezentúl is meg lesz: de a súlyos aranyfizetési kötelezettség elvállalásával — s ez már befejezett tény — egy oly torlasz van állítva egy készfizető magyar jegybank felállításának útjába, melynek félregördítése majdnem lehetetlen, melynek ignorálása pénzügyünk érintetlenségét s ezzel száz-
ezrek anyagi létalapját kockáztatná.

Csak másodrendű, de az aranyban való fizetések kötelezettségén felül súlyosbító s elég nyomós következménye a bankszabadság meg nem hosszabbításának az a kikötés, hogy a magyar állampapiroknak most koncedált alkalmazhatósága Ausztriában való befektetésekre nyomban megszünnék.

A bankügyre vonatkozó deklaráció tehát, mint látjuk, Magyarország szabad elhatározási jogát a bankkérdésben csupán formailag tartja fenn, de midőn ezt teszi, ugyanakkor egy nagy akadályt gördít a magyar bank felállításának útjába. Vigyázzanak, a kikötés ez a dolog illet, hogy meggondolatlan kísérletek erőszakolása által nagy országos gazdasági érdekeket ne veszélyeztessenek.

★

A kiegyezésben hozott áldozatokat kompenzálni hivatott aktív tételek közt mint jelentékeny vívmányt szokták felemlíteni a fogyasztási adók terén elért szabadabb mozgást. Általánosan azt hiszik, hogy az új kiegyezés megszünteti a fogyasztási adótörvényhozásunk megkötöttségét. Ez azonban nem áll, mert az adóztatási *rendszerre* és a termelési és kiviteli jutalmakra, valamint az adóvisszatérítésekre és a cukornak és szesznek ipari felhasználása körül adható kedvezményekre nézve ezután is kötve leszünk Ausztriához. A sokat emlegetett önállóság csupán az *adó tételek* megállapítására vonatkozik. Erre nézve a só- és dohányjövédék kivételével, melyeknél az eddigi állapot egyszerűen megmarad, szabad kezünk lesz, mint a pénzügyminiszter országgyűlési beszédében bizonyos humorral megjegyezte: *ugy felfelé, mint lefelé*. Ez utób-

binak a képviselők nagyon örültek, de alap nélkül, mert a pénzügyminiszternek esze ágában sincs az adótételek megállapításánál magának biztosított szabad kezét a tételek *lefelé* való módosítására használni, egyes kisebb sörfőzdéknek esetleg adandó csekély kedvezményt leszámítva, a mi azonban egészen jelentéktelen.

Az adótételek tekintetében való szabad kéz arra való s ez volt e módosításnál a döntő, hogy a petroleumadót és a szeszadót egyedárusággá akarják tenni, bizonyára nem azért, hogy a fogyasztók terhét könnyítsék, hanem azért, hogy e két fontos fogyasztási cikkből az eddiginél sokkal nagyobb jövedelmet vonjanak ki. A petroleum- és szeszmonopolium behozatalával hozzányúlunk a *magyar pénzügyek utolsó tartalékához*, melyhez csak végső esetben, rendkívüli katasztrófák után, esetleg egy háború költségeinek utólagos fedezetéül lett volna szabad hozzányulnunk. A fogyasztási adóknál állítólag nyert kompenzáció tehát üres káprázat s abban áll, hogy e két czímen ezentúl többet fizethetünk.

A *czukor-surtax*-ra vonatkozólag 1903-ban a két állam közt létesített megállapodás, mely szerint az Ausztriából behozott összes czukormennyiség után 3 K 50 f surtaxe volna szedendő, a miben a magyar czukoriparra nézve nevezetes védelem foglaltatott, szintén módosítást szenvedett és pedig oly módosítást, mely a gyakorlatban a surtaxe megszüntetésével egy jelentőségű. Czukorbehozatalunk Ausztriából az utolsó években 200.000—365.000 métermázsa közt ingadozott.

Az új kiegyezésben a két kormány abban állapodott meg, hogy ezentúl 225.000 métermázsa czukor surtaxe-mentesen lehet Ausztriából Magyarországra behozni. Ez körülbelül megfelel az utolsó öt év átlagának. A megállapodás tehát gyakorlatilag körülbelől annyit jelent, mintha egyszerűen megszüntettük volna a czukor-surtaxe-t. De az osztrák kormány még ezzel sem elégedett meg, hanem még jobban körülbástyázta az osztrák czukornak surtaxe-mentességét. Abban a szerencsétlen okt. 8-iki zárjegyzőkönyvben kivitte, hogy az átutalási eljárás alá nem eső, tehát szintén surtaxe-mentes czukorküldemények legnagyobb sulya két kilogrammról 5 kilogrammra emeltetett fel. Az osztrák czukorgyárak ilyen öt kilogrammos kockacukorküldeményekkel el fogják árasztani Magyarországot. A dolog öt kilogrammnál már nagyon is

kifogja magát fizetni. Ezek az öt kilogrammos cukorküldemények, melyek 100,000 métermázsára is felrughatnak, nemcsak a surtaxtól lesznek mentesek, hanem az átutalási eljárástól is, tehát ezek után a cukoradó is az osztrák kincstárba fog folyni.

A látszat megmentése végett Magyarországnak is engedélyeztek 50,000 métermázsányi surtaxmentességet az Ausztriába küldendő cukor után. Hogy mit ér ez az engedély, azt láthatjuk abból, hogy a Magyarországból Ausztriába való cukorkivitel az utóbbi években már majdnem teljesen megszűnt. Tett 1904—1905-ben négy ezer métermázsát, 1905—1906-ban ötszáz métermázsát, 1906—1907-ben hétszáz métermázsát.

A mondottakból látható, hogy jobb lett volna a surtax-ot egyszerűen megszüntetni, mert ez ama módok mellett, a melyek közt fenntartott, fiktív jellegű, csupán a közvélemény megnyugtására célzó egyezségi pont. Kár a sok irkafirkáért, a mit a tisztviselőknek okozni fog.

*

A blokkjáradék megváltásának rendezése a kiegyezés mérlegének egyik — bár szerény — aktív tétele. E járadékot 4,325% alapján fogjuk tőkésíteni s ez alapon tőkében a pénzügyminiszter számítása szerint 49 millió megtakarítást érünk el. A konvertálásnál a kamatmegtakarítás attól függ, mily árfolyamon értékesíthetjük a kibocsátandó új cizmeteket. A konvertálandó tőkét Magyarország öt százalék alapján kívánta tőkésíteni, Ausztria 4,2% alapján valót volt hajlandó elfogadni. Az elért eredmény szegényes, mert a két álláspont közt való kompromisszum 4,6%-os tőkésítést eredményezett volna. Az elért 4,325% valóban minimális, nem egyéb, mint a veszett fejszének a nyele. De tartozunk Wekerlének azzal a kijelentéssel, hogy ezt a dolgot 1867-ben rontották el. Elrontotta nem Lónyay, ki az államadósság megosztására nézve Becke osztrák pénzügyminiszterrel oly megállapodásra jutott, mely biztosította volna Magyarország részére az osztrák államadósságok unifikációjából s a következő évben behozott 16% szelvényadóból eredő haszonban való részesedést. De ezt a javaslatot az államadóssági kérdés tisztázására kiküldött magyar országos bizottság nem fogadta el, rosszul alkalmazott puritanizmusában úgy vélekedvén, hogy az osztrákok által tervezett

szelvényadó nem más mint leplezett kamatredukció s ennek még gondolatától is tartózkodni kell Magyarországnak akkor még szűz hitele érdekében. A bizottsági tagok puritanizmusát rosszul igazolta az élet. Az osztrák unifikáció és ezzel kapcsolatban a 16% szelvényadó hatalmas lépésnek bizonyult Ausztria pénzügyeinek rekonstrukciója felé. Az osztrákok örültek is a magyar bizottság rövidlátó erényességének, de ez nem gátolta őket abban, hogy a következő évben egyenesen Magyarországot ne állítsák oda a szelvényadó behozatalának okozójául mint bűnbakot. S az európai pénzvilág, mely pénzügyekben nem sokra taxálja a szűzies ártatlanságot, elhitte az osztrákok vádját. A tőke szépen lenyelte a 16% szelvényadó keserű orvosságát s ettől az orvosságtól Ausztria egészsége javult. A magyar államhitelnek azonban a puritanizmus semmit sem használt, sőt nem is szólva első államkölsőneink gyenge sikerüléséről, a londoni tőzsde a magyar állampapírokat egész 1872-ig bojkottálta.

Wekerle az 1867-iki rövidlátó politikusok — deákpártiak és ellenzékiek — által okozott károsodásból megmentett, a mit lehetett. Évi 2¹/₂ millió korona kamatmegtakarítást vár, a mi arra mutat, hogy a kibocsátandó új cizmeteknél körülbelül 96% értékesítésre számít. Ez nem túlzott számítás, ha sikerül az utóbbi évek bőkezű gazdálkodása és a mostani kiegyezés következtében fenyegető pénzügyi bajokat elhárítani, az ország pénzügyeinek szilárd alapjait érintetlenül fenntartani. Mint kedvezőtlen mellékkörülmény megemlítendő, hogy nem csak *jogot* nyertünk, *hanem kötelezettséget vállaltunk* a blokkjáradék megváltására, a mi tekintve, hogy majdnem másfél milliárdos műveletről van szó, aggályossá is válhatnék abban az esetben, ha állami pénzügyeink megromlanának, vagy a pénzpiaczon évekig tartana a mostani szorultság. De hát reméljük, ez esetek egyike sem fog bekövetkezni. Ausztriának is nagy haszna lesz ebből a műveletből, — talán nagyobb mint nekünk, — mert a régi cizmetek bevonását ő eszközölvén, az elveszett s bemutatásra nem kerülő cizmetekből eredő igen tetemes haszon az övé lesz.

*

Venio nunc ad fortissimum. A kvótaemelés az egészében elég kedvezőtlen kiegyezés passzív tételeinek megkoronázása. A két százaléknyi kvóta-

emelés a legnagyobb felháborodást okozza mindenfelé. S ez természetes is. Nem csupán, mivel a többségben levő párt vezetői évtizedeken át mennydörögtek a sokkal szerényebb mérvű régi kvóták ellen, hanem azért is, hogy a kvótakérdés a két államot érintő közösügyes kérdések közt, hogy úgy mondjuk, a «legnépszerűbb». Bankhoz, valutához, blokkjáradékhoz nem mindenki ért, de azt mindenki tudja, hogy a kvóta annál rosszabb, minél nagyobb. Kossuth azzal igyekszik megnyugtani hivatelt, hogy igaz ugyan, hogy a függetlenségi párt mindig visszautasította a kvótát, de ebből még nem következik, hogy vissza kelljen utasítania a kvóta emelését is. Ámde ha a kvóta már elvben rossz dolog, akkor még Kossuthnak sem fogják elhinni, hogy a nagyobb kvóta nem rosszabb, mint a kisebb volt.

Deák Ferencz valamikor az adóról mondotta elégedetlenkedő hivatelt: tudjátok meg, az adó ama dolgok közé tartozik, melyek soha sem lesznek kisebbek, hanem mindig nagyobbak. Ez a mondás nálunk a kvótáról is áll. A kvótaemeléskörülbelől hat millió korona évi terhet képvisel, a mely annál súlyosabb, mert a kvóta felemelése most már másodszor ismétlődik. Ezelőtt hat évvel felemelték — bár nem a törvényhozás útján, hanem királyi döntéssel — 31.4%-ról 34.4%-ra. Most felemelik 36.4%-ra. Hogy a határörvidéki praecipuumot beolvasztották a rendes kvótapercentbe, helyesen tették. Minek a magában se tetszetős dolgot még ily szépséghibával is terhelni. Magáról a kérdéskör, mely sajnálkozásunk szinte kifejezésén kívül, alig mondhatunk valamit. A kormányok tudatták alkudozásaik eredményét, de nem közölték azokat a zárszámadási és egyéb adatokat, melyekre számításaikat fektették. E nélkül pedig ezt a kérdést fel lehet használni politikai izgatásra, — ennél nincs könnyebb — de érdemileg megbírálni lehetetlen. E bírálat ideje akkor következik be, a mikor majd a kormány a pénzügyi adatokat a kvótabizottság elé terjeszti.

Egyet azonban ez adatok ismerete nélkül is ki mondhatunk. Akár kielégítők lesznek amaz adatok akár nem: nincs hatalom, mely bennünket ettől a 36.4%-os kvótától megmentsen. A kormányok előzetes megállapodásának, mely a bizottsági tárgyalásoknak elébe vágott, az a végzetes jelentősége van, hogy érdemileg dirimálja ezt a kérdést. Ha a parlamentek megegyezni nem tudnak, a mi

biztosan bekövetkezik, ha a magyarok a 36.4%-os kvótát elvetik, akkor előáll az uralkodó döntése. Van-e ember, a ki elképzelhetné, hogy az uralkodó másképp döntsön, mint a hogyan két miniszteriuma egymással megegyezett.

*

Szemlét tartottunk a kiegyezés aktív és passzív tételei fölött. A mérleg szomorú, a kiábrándulás keserves. De e kiábrándulásra szükség volt.

Nehéz helyzet előtt áll a parlamenti többség, mely nagy reményeket ébresztett a nemzetben s az elért gyászos eredményt igazolni nem képes. Még nehezebb helyzet előtt áll maga az ország, mert neki kell verejtékes munkájával megfizetni a kiegyezés árát. Most és mindig áll a tétel: quid quid delirant reges plectuntur Achivi.

Előáll a kérdés: mi a teendő? Szabad-e megszavazni, meg kell-e szavazni ezt a kiegyezést?

Válaszunk lesújtó, de kikerülhetetlen. Nagy és végzetes hibái mellett is meg kell szavazni.

Meg kell szavazni, mert a legsúlyosabb pontban, a kvótakérdésben leveretésünk befejezett tény, akár megszavazza a parlament, akár nem, a mit a kormány elébe tett. A többi kérdésekben pedig, bármely kormány kezdene új alkudozásokat, az előzmények után kedvezőbb eredményt nem várhatna.

A szabad és erős kéz politikája Ausztria részéről.

A szabad, de gyenge kéz politikája magyar részen.

Ez lenne az újabb erőmérkőzésnél a helyzet szignaturája.

Az ország sokáig nyögni fogja e kiegyezést. De kitartással, szorgalommal, takarékossgal, ha közéletünkben az örökös gyűlölködés romboló mérgét száműzzük, évek multán kiheverhetjük a bajt, melyet súlyos hibák és bűnök az országra zúdítottak. Talán nincs messze egy tisztulási proccesszus kezdete, mely a háborgó indulatok uralma helyébe felvirasztja ránk a nemesebb életfelfogás és a józan ész uralmának hajnalát. Az a politika, mely fikciókkal dolgozik, melynek eszköze a terrorizmus, eredménye a néplélek anarchiája, feltartóztathatlanul siet a bukás felé. Az eddigi hibák hatványozásával volna egyértelmű, ha belevinnék az országot egy mindent kockáztató s most már az egész vonalon kiméretlen energiával kitörendő közgazdasági háborúba Ausztriával csupán azért, hogy

látszólag és ideig-óráig megnyerjék az eddig elkövetett hibák és bűnök igazolását. Elég volt *egy* Világos. Magyarország jó géniusza ne engedje, hogy egy közgazdasági Világos elé vezessék az országot.

(Október 20.)

HALÁSZ IMRE.

Az orosz agrárkérdés.

(Befejező közlemény)

Be kellett tehát következnie annak, a mi bekövetkezett volt a legközelebbi múlt években. A nyomorgó parasztság sok helyen nyíltan fellázadt az urak ellen. E jelenséget azonban egy és más helyen paraszt kongresszusok előzték meg. Érdekes e kongresszusok néhány momentumát elmondani. Mindenek előtt érdekes tudni, hogy a kongresszus eszméje nem talán a szocialista agitátoroktól eredt, hanem néhány novotorzsszki paraszt fejében fogamzott meg. A novotorzsszki kerület paraszt legényeinek nagyrésze a nagyobb városokban mint pinczerek keresik kenyerüket, különösen pedig az éjjeli mulató helyiségekben. Mójukban volt tehát megfigyelni: mily könnyelmű módon fecsérlik el pénzüket a tehetős urak és elteltek mélységes gyűlölettel a kiváltságos osztályuk iránt. E pinczerek közül néhányan egy csomó pénzt kuporgattak össze a borraivalókból s haza menve, földet vásároltak és most ott gazdálkodnak. Valamivel tanultabbak lévén mint paraszt-gazda-társaik, oktatni kezdték ezeket, különösen arra fektetve a súlyt, hogy mily igazságtalan rend az urak kiváltságos helyzete. A beszélgetések teréről átmentek a gyakorlatra: a mir tanácsa kijelentette, hogy a föld épen olyan isten-adománya, mint a levegő, következésképpen a földhöz csak azoknak lehet joguk, a kik azt művelik. A birodalom egyéb helyein is akadtak hasonló gondolkozók, sőt egy helyen egy merész kezdeményező a czár nevében bocsátott ki a néphez egy hasonló szellemű manifestumot. De különben is tiszta dolog, hogy a népnek a földhöz való ilyen érzelmű igénye a jobbagység felszabadítása korában keletkezett. Az eszme rövid idő alatt gyorsan terjedni kezdett az ország minden részében, s végre az első paraszt kongresszusra vezetett, a melyen a következőkben állapodtak meg: A föld épen oly közös tulajdona minden embernek, mint a levegő és a világosság. Az erősebbek a hatalom segítségével elnyomván a

gyengébbeket, kényszerítették ezeket, hogy azok javára dolgozzanak. Ez az erőszakosság azonban nem ad jogot amaz első rablók jelenlegi örököseinek, hogy olyan munka gyümölcsével töltsék meg a zsebeiket, a melyben ők semmi részt sem vettek. Kell, hogy ezután a föld a közösségé (a miré) legyen, s hogy senki se nyerhessen abból több hasznot, mint a mennyit abból a maga és családja munkájával kikereshet. De nemcsak a nemesek közt vannak földbirtokosok, hanem vannak a parasztok közt is; ezek a kupeczek sem jobbak az uraknál s ezektől is el kell venni a kiuzsoráskodott vagyont, mert azt tartja a közmondás: «Palotákat tisztességes útonmódon nem lehet építeni.» Ám igazságosnak kell lenni: a birtokos uraknak meg kell kapniok elvett földjeik méltányos árát, vagy gondoskodni kell azok megélhetéséről. (Egy csernigovi paraszt az uraknak fejenként 300 rubelt szánt évente.) Igaz, hogy ha a földet mind felosztják maguk közt a parasztok, alig kapnak egy-egy deszjatinnal többet, de hát elég lesz az is, mert a mi nincs, azt úgy sem lehet egymás közt felosztani. Attól sem kell félni, hogy a megszorodott földeket igavonó barmok hián nem bírják majd megmunkálni, mert ha nagyobb a föld, több barmot lehet rajta nevelni.

Tehát a kongresszusokon főképen az urak földjeinek felosztásáról tanácskoznak; az állami birtokok kisajátításáról alig beszélnek. Szó esik a közoktatásról is, a melyet kötelezőnek és ingyenesnek óhajtanak; meg a köztisztviselőkről, kormányzó férfiakról, a kiket mind választani akarnak, kivéve a czárt, a kinek ne legyen más dolga, mint a népéről gondoskodni és azokat a jogtalanságok ellen megvédeni.

Ez történt az első összejöveten, csak kisebb területről összegyűlt parasztok részvételével. De nemsokára újabb kongresszus volt Moszkvában, a melyen már huszonnyolcz kormányzóság paraszt képviselői vettek részt s a melyen ugyanazzen eszmék uralkodtak, csak a hang volt már követelőbb. A harjkovi kormányzóság egyik delegátusa például azt hangoztatta, hogy az egyenlőség törvénye szerint csak az húzhatja a hasznot, a ki dolgozik, a dologtalannak pedig nem lehet más sorsa, mint hogy éhen vesszen; de lám: ennek épen az ellenkezője történik: a dologtalan fényben, pompában és bőségben él, míg a munkás ember éhséggel küzd. Ezt a fonák rendet meg kell

változtatni: vissza kell venni a bitórló uraktól a földet a parasztek számára. Jellemző, hogy a többség a czári méltóságot valamennyi összejövetelel sértetlenül hagyta, annak a fentartását óhajtottta, sőt egy vologdai delegátus kijelentette, hogy a forradalmi agitátorok proklamációi azért nem bírhatnak hatni a népre, mert a cász ellen is szólnak. Hanem annál jobban kikapnak mindig a «csinovnyikok», a bürokraták.

Ezek az irányelvek az egész országban hamarosan elterjedtek. A több helyen előfordult parasztlázadások nem egy földesurat kényszerítettek arra, hogy birtokától potom áron is szabadulni igyekezzen. A parasztság állásfoglalása az irányadó köröket tette kényszeríti: a kormány már az első birodalmi дума óta tüzetesebben foglalkozik az agrár-kérdés rendezésével.

Az idej július hónap eleje táján részletesen közzölték a pétervári hírlapok a földművelésügyi bizottság egy tervezetét, a mely szerint a helyi bizottságok utasítottak volna, hogy a kincstári dominiümokból s a parasztek-bank útján beszerzendő földekből mentől előbb 10 millió deszjatint bocsásanak méltányos vételár mellett a parasztek tulajdonába. Mihamar kisült azonban, hogy a hírlapok közlései csak hallomás után készültek s hogy nem 10 millióról, hanem csak 772,000 deszjatinról van szó, hogy nem rögtöni az átadás, hanem csak kezdeményező. Persze 772,000 deszjatin a nagy földinség tengerébe csak egy csepp, de — elég nagy csepp. Ekkora területen körülbelül 70,000 parasztek családot lehet elhelyezni és nem lényegtelen dolog az égető agrár-kérdés kellő közepében, hogy segítsenek azon, a kin kell és a hogyan kell; mindazáltal ez csak próba-művelet számba mehet arra nézve: hogyan lehessen a végleges rendezkedésben eljárni. Ez most a legaktuálisabb kérdés Oroszországban annyira, hogy mellette a japán háború csúfos katasztrófája is szinte feledésbe merül. Kiinduló pontul a rendezkedésnél csak azt a viszonyt lehet venni, a mely van a parasztlakosság és az általa birt földterületek közt. Már pedig: az 1861 febr. 19-iki törvény szerint a paraszteknek jutott földterület 36.000,000 deszjatin volt; tekintve, hogy a parasztek lakosság száma 1861-től 1900-ig 35%-kal növekedett, (jelenleg a földművelők az ország lakosságának csaknem 90, pontosan mondva: 88%-át képezik!) a földművelő lakosság ellátására még 13 millió deszjatin szükséges. Ez

persze még mindig csak olyan szegényes ellátás volna, mint volt a felszabadított jobbágyságé a felszabadítás után, a mint azt fentebb leírtuk. Fontos kérdés tehát, hogy miképen lehetne a helyzetet nemcsak változtatni, hanem *javítani* is: a földterületek szaporításával-e, vagy a földművelés intenzivebbé tételével? Maga a terület szaporítása a gazdálkodás technikájának javítása nélkül a helyzetet *maradandón* nem fog segíteni; másfelől az is bizonyos, hogy az intenziv gazdaság a jelenlegi területi viszonyok közt lehetetlen s hogy az intenziv gazdálkodás fő-akadálya a föld-szükség, mert apró darabkákon intenziv gazdaságot kultiválni nem lehet, de még ha lehetne is, a nagyobb területekhez is tökepenz, meg gazdasági képzettség kellene, ez pedig az orosz parasztnál nagyon is hiányzik. Sőt szükséges volna ezeken kívül az intenziv gazdálkodáshoz teljes önállóság is, a mely pedig a nagyrészt *mir*-rendszerű birtoklás mellett képtelenség, a parasztságra nehezedő adminisztratív gyámkodás alatt nagyon nehéz.

A nap-nap mellett megjelenő különféle agrár-programmokon kívül a különféle politikai pártok is készítettek tervezeteket az agrár-kérdés megoldására, szem előtt tartva főképen azt, hogy az orosz nagybirtokosok egyáltalában nem idegenkednek attól a gondolattól, hogy birtokaiktól jó ár mellett meg kell válniok, hiszen idáig is minden nehézség nélkül nagy területeket adtak el már a paraszteknek. (Jelenleg a birtoklási viszony ez: a parasztek kezén van 157 millió hektár, a földesurakén 116,6 millió h., a többi a kincstáré, a czáré, meg a czári család fentartására szolgáló dominiümoké: 167 millió h.; ezekből a parasztek szántóföldje csak 86 millió h., a többi erdő és használhatatlan föld. A holt-kézi birtok 2 millió h.) Valamennyi komolyabb agrár-programm vezérlő ideája az, hogy ne a nagybirtokosok elégítsék ki a földművelő népet, hanem az állam s hogy a mostani reform ne legyen csak az 1861-ikinek a foltozása, javítgatása, kiegészítése, hanem teljesen és gyökerestől önálló művelet. A legtöbb programm megegyezik a következő pontokban:

1. A földterületek szaporítása (a radikális pártok azon hozzáadásával, hogy csak azok számára, a kik személyesen munkálják meg földjeiket). Legelőbb is a teljesen földtelen népet kell földhöz juttatni, kivált azokat, a kik kizárólag csak bérelt földeken élnek. Ezek után következzenek a

föld-szegény parasztok, ide értve az elszegényedett kisbirtokosokat is (melko-pomjescsiki; nálunk úgy mondták volna régen: a bocskoros nemesek), ha azok személyesen művelik földjeiket. Az orosz iparosok és kereskedők haladó pártja a földtelen és föld-szegény parasztság számára szabad állami területeken óhajt kis birtokokat berendezni.

2. A kincstári és kolostori birtokokat ki kell sajátítani (a radikális pártok szerint az egyháziakat is). Csak a kisajátítás módjára nézve térnek el egymástól az egyes pártok. A radikális pártok a kisajátítást minden kárpótlás nélkül akarják, a szabadelvű párt csak a kincstáriakat, végül a mérsékelt progresszivisták állam-költségen és a legszigorúbb igazságosság elvei szerint.

3. A radikális pártok a magán-birtokokat is ki akarják sajátítani: néhány párt «a szükséghez képest»; a szabadelvűek csak a törvényes (?) mértéken túl terjedő latifundiumokat. Az ilyen kisajátításnál a radikálisok a kárpótlást bizonyos *minimum*-ban állapítanák meg. Abban csaknem valamennyi párt megegyezik, hogy a kárpótlásokat az állam fizesse.

Kevés az eltérés az egyes pártok közt arra nézve, hogy mennyit lehessen a magánbirtokokból kisajátítani: meg kell határozni a magán-birtokok bizonyos maximumát; a mi ezen túl terjed, az kisajátítandó. A szabadelvűek szerint kivételnek e szabály alól azon birtokok, a melyek a szomszédos parasztbirtokok kezelésénél akadályt nem képeznek, azon területek, a melyeken házak, ipartelepek állnak, végül a minta-gazdaságok.

4. A szabadelvűek szerint a községi közös birtoklás csak ott hagyassék meg és fejlesztessék, a hol a parasztek azt kedvelik és ápolják; máskülömben a parasztek külön gazdálkodásra mehetnek át; a demokrata konstitucionalisták egyszerűen megszüntetik a községi közös gazdálkodást és minden gazdának korlátlan tulajdonába adják a rá eső földrészt.

5. Minden párt államilag kívánja rendeztetni a bérleti viszonyokat, normális fokra szállítva le a bérleti árakat.

6. Állam és társadalom igyekezzenek a mezőgazdaság intenziválását elősegíteni; az állam nyújtson pénzsegélyeket; állítsanak mezőgazdasági iskolákat, hitel-intézeteket, gazda-szövetségeket; ápolni kell a házi ipart; parasz-bankokat kell szervezni.

A nemességi marsalloknak 1906 január havában, Moszkvában tartott kongresszusa kimondta a többi közt, hogy az agrár-kérdés megoldása a birodalmi dumára tartozik. E megoldásban azonban az legyen a vezérlő elv, hogy *a magán tulajdon sértetlen, ki nem sajátítható*. Állami földek és erdők azonban megfelelő árak mellett a mezőgazdáknak eladhatók; ebben a műveletben pedig fő-kötelességének tartsa a parasz-bank a vevőket segíteni. Az állam pénzzel segítse a föld-vásárló paraszto-
tokat.

A községi közös gazdaság részeseinek joguk legyen földjeiket a parasz-banknál elzálogosítani azzal a czéllal, hogy más földeket vásárolhassanak, a vagyon-közösségből kilépő parasztnak pedig joga legyen a maga részét a parasz-banknak eladni. (Idáig ezt sem teheti a *mir* beleegyezése nélkül, ellenére annak, hogy már 46 év óta fizeti érte a váltság-díjat.)

A volt földművelésügyi miniszter Kutler terveze szerint is az agrár-bajok orvoslását a parasz-gazdaságok bővítésében és javításában kell keresni. A bővítést úgy az állami birtokokból, mint a földesuraknak bérlet alatt álló földjeiből kell eszközölni, persze: megfelelő kisajátítási árak mellett; e célból 5 %-os kölcsön volna felveendő, hosszú lejáratú törlesztésre. A kisajátítási árakat egyrészt az állam, másrészt a parasztek fizetnék. A műveletet helyi bizottságok hajtánák végre, a melyek hatósági hivatalnokokból, földbirtokosokból és paraszto-
kból állítatnának össze.

Telepítési művelettel idáig nem sokat segítettek a helyzeten, mert a szibériai, még szabad földekre való kivándorlást az állam nem igen istápolta, sőt meg is nehezítette. A kivándorlók nagy része csalódottan szokott visszavándorolni, mert pusztá kézzel, üres zsebbel menvén ki, eredményes gazdálkodást nem kezdhetett. Míg a népesség évenként körülbelül 900 ezernyi lélekkel szaporodik, addig a kivándorlók száma csak 200 ezerre rúgott, még így is attól félt a kormány, hogy ilyen mennyiségű kitelepülő sem nyerhet Szibériában kellő ellátást.

A mindenfelől támadt nyomásnak engedve, a kormány is kénytelen volt színt vallani. A második дума csaknem minden pártja, (a melyek száma temérdek), azzal az instrukcióval jött választói közül Szt.-Pétervárra, hogy «föld nélkül» vissza ne térjen. A képviselőket mértföldekre elkísérő

paraszt választók a «zemlya i volya» jelszót kiabálták éljenzés helyett.

A kormány agrár-programmja, a melyet egy anketén vitattak meg a kormányhoz közelebb álló államtanácsban (vagyis a mi terminológiánk szerint a felső-házban), a következő pontokban csoportosul: A földműves parasztság helyzetén első sorban a mezőgazdasági kultúra emelésével, a gazdasági ismeretek terjesztésével lehet és kell segíteni. Nem zárkózik el a kormány attól sem, hogy a földhiányban szenvedő parasztságnak árúba bocsásson bizonyos földterületeket az állami, apanázs- és kabinetbirtokokból (apanázs-birtokok az uralkodó ház tagjainak eltartására szolgáló jószágok, kabinetbirtokok a mindenkorai csár javadalmazását képező uradalmak), valamint a paraszt-bankok által a földbirtokosoktól megvásárolt földek. A közös birtoklást fokozatosan át kell változtatni magántulajdoni birtoklásra, megadni a parasztságnak azt a jogot, hogy a *mír*-ből kiléphessen; a törvény idáig korlátozta a mír-beli paraszt ilyen személyes szabadságát, megtiltván neki, hogy a reá eső földrészt *más osztálybeli vevőnek* eladhassa: a törvény ez utóbbi vonatkozásában a proletáriátus fejlődésének meggátlása céljából egyelőre fentartatik. — A népesség bizonyos helyeken kelletén túl sűrű. Ilyen helyekről rendszeres módon ki kell telepíteni a lakosság felesleges részét olyan helyekre, a hol a népesség viszont ritkább; az ilyen telepéseknek módot és segílyt kell nyújtani arra nézve egyfelől, hogy eddigi otthonukban előnyösen adhassák el a vagyontárukat, másfelől, hogy új telepedések helyén előnyösen berendezkedhessenek. A kormány, midőn állami és más földeket előnyös árak mellett bocsát a parasztok rendelkezésére, fentartja magának a jogot, hogy a kiosztásnál rendelkezessék és a földek megmívelésénél raczionális irányokat határozhasson meg. Ezek a feltételek az égalji viszonyok, a földek minősége és a népek karaktere szerint változhatnak, és alkalmazásukban egyfelől a helyi bizottságok és hatóságok, másfelől a parasztság képviselői együttesen intézkednek. A magánbirtok szentsége és érinthetlensége továbbra is fentartandó (ebben kulminálnak a földbirtokos nemesség kongresszusán hozott határozatok is), mert az ilyen birtokok teszik lehetővé, hogy a kézi-munkás parasztok állandó keresethez juthassanak.

Ez elég humánus intézkedés volna, csak kifogásolhatják benne a radikálisabb pártok, hogy ha a

magán-birtokok érinthetlensége mereven fentartatik s a nagybirtokokat még kényszerűség esetén sem lehet kisajátítás alá rendelni, akkor az egész művelet megint csak a nagybirtokosok malmára fogja hajtani a vizet, mert a magánbirtokok ára roppant fel fog szökni, a mégis bekövetkező vételeknél az állam, — a mely kötelezettséget vállal a vételárak egy részét fizetni, roppant összegeket fizet majd a nagybirtokos uraknak, annyira, hogy Kuttler volt miniszter szerint kétséges: vajjon megbirja-e az állam ez operáció végrehajtását, és megjósolja, hogy a Sztolypin-kormány a föld-árak kolosszális emelkedése mellett kénytelen lesz a műveletet annak a közepén abban hagyni. Már is gyakran elébe fúvat Sztolypin az öccsével a program végrehajtásának. Az ifjabb Sztolypin, — bizonyára nem a saját inicitatívájából — csak nem régen az idei augusztus hó elején a «Novoje Vremjá»-ban a következőket írja: «Nagyon csalódni fognak azok a földben, a kik megkapják a szabadságot. (Czélóz a «föld és szabadság» jelszóra.) Mert ez egész történelmi proccesszus és a mellett nagyon fájdalmas. Hiszen az egyik guberniumban fellendülő parasztgazdaság mellett mindig ott lesz a szomszéd-gubernium kevésbé virágzó parasztgazdasága s ez megint újabb elégedetlenséget és újabb experimentálást fog előidézni. Ezt a nép el nem engedi, épen az a nép, a mely egyre azt kiabálja: «zemlya i volya». Ennek a népnek át kell esnie a tulajdon-birtoklás minden formáján, mielőtt ráadná magát a munkásságra s arra, hogy a munkájáért várja a jutalmat. Akkor pedig már a földbirtokos nemességből kevesen lesznek a fekete-földön (ez a nevezetes orosz «cserno-zemj»), addigra helyökbe kerül a földbirtokos-kupecz és a földbirtokos muzsik; de majd felszínre kerül a mezőgazdasági szindikátus nemcsak nagy tőképénzzel, hanem nagy üzleti erővel is. A mi nem sikerült a bürokratikus munkálkodásnak s a lelketlen politikai doktrináknak, az sikerülni fog majd a nyereség kedvéért egyesült embereknek. A vízhiányban szenvedő pusztákat gyümölcsözőkké fogja tenni a nyereszkező tőképénz és munkára kényszeríti majd a saját földjén ugyanazt a népet, a mely most oly indulatosan követeli a földet is, szabadságot is, de a mely majd a mindennapi kenyeréért meghunyászkodva fog oda adni mindent az aranyborjú névtelen oltárára. Szomorú kiállítás, de elkerülhetetlen».

Ez ijesztgetés semmiképen sem alkalmas azt a reményt költeni, hogy a Sztolypin-kormány tényleg végre akarja hajtani a programját, hiszen nem volna első eset Oroszországban, hogy a kijelentett ígéretek be nem váltattak. Még gyanúsabb, sőt egyszerűen fenyegetőbb az az intézkedés, a melyhez a kormány a második дума szétkergetése után folyamodott, midőn a képviselő-választásokra vonatkozó szabályokat egészen megváltoztatta, még pedig a parasztok hátrányára. Az 1905-iki választási törvények értelmében a parasztságnak meglehetősen jelentékeny szerep jutott a дума-választásokban. A törvény megokolásában akkor még így szóltak: «Parasztnak nélkül a дума olyan emnensen földművelő országban, mint Oroszország, el sem képzelhető». Akkor még a kormány, számítva a parasztság tudatlan voltára, azt hitte, hogy támasztékot talál politikája érdekében a parasztságnál. Most, a keserű csalódások után, az új választási törvény annyira elképzelhetőnek itéli a dumát a parasztság képviselője nélkül, hogy míg a régi rend szerint a parasztnak a választók számának 43%-át képezték, az új rend szerint annak csak 22%-át fogják képezni. Hanem aztán a földbirtokosok, a kik ezelőtt az egyes guberniumokban a választóknak mindössze csak 31%-át képezték, az új rend szerint annak 50,4%-át képezik! (Hasonlóan bánik el az új választási törvény a munkás-választókkal is, a kiknek számát felére szálítja le.)

Ha nem is lehetne az okozatokból az okokra következtetni, a minapi orosz forradalom kitörésének és a mai napig is tartó lefolyásának jelenségeiből nyilvánvaló, hogy a forradalmat nem csak az agrárkérdés lobbantotta fel, hanem hogy az általános politikai jellegű.

Oroszország parasztságának gazdasági hanyatlása egyenes összefüggésben áll az összes politikai és adminisztratív rendszerrel. E politiko-adminisztratív rendszert jellemzi az, hogy felvirágzása alatt szisztematikusan üldözték az orosz társadalom műveltebb népének minden tagját, mihelyt azok a népet oktatni, annak javát előmozdítani próbálták. A policiális berendezkedés rendszeresen azon volt, hogy a népet lealacsonyítsa, gondnoksága alatt tartsa azt az iskolában, a törvény előtt, a közigazgatásban, sőt vallásos meggyőzésében is, kiverve belőle az önállóság érzetét, a személyes kezdeményezésre való hajlandóságot. Az orosz politikai

rendszer normája, különösen 1880 óta az, hogy a kormány teljesen el van különítve a néptől s a kettő között nyoma sincs a kölcsönös bizalomnak. Egyik fél a másiktól. A hivatalnoki önkénykedésnek nincs határa, ténykedése ellen nincs jogorvoslás, hiszen a parasztnak még a bírósága is más, mint az ország egyéb birtokosainak: ez a bíróság nem az általános, országos törvényeket alkalmazza, hanem a kodifikálatlan szokás-törvényeket, a melyek tehát határtalan teret engednek az önkénykedésnek.

Van ugyan valami önkormányzat-féle a *zemsztvo* intézményben, a mely a mi megye-gyűléseinkhez, közigazgatási bizottságainkhoz hasonlítana, de a centralizált hatalommal s ennek exozituráival szemben ez is tehetetlen. Nekünk anekdota-szerűnek tetszhetik az, a mi ott a legnagyobb komolysággal van napirenden. Például csak a következőket említjük: Deljánov közoktatásügyi miniszter egy köriratában elrendelte, hogy középiskolákba szakácsnék fiait felvenni nem szabad. Egy másik miniszter mindenképpen megakadályozta egy municipiumnak azt a törekvését, hogy egy új lyceumot nyithasson. A tanítókat kimondhatatlanul rosszul fizetik s a mellett örökösen rendőri felügyelet alatt tartják. A tanfelügyelők nem engedik meg, hogy az iskolák könyvtáraiban liberális folyóiratok foglaljanak helyet, de még a legkiválóbb írók, Tolstoj, Turgenyev és Scsedrin iratait is kitiltják onnan. Egy *zemsztvo*-gyűlés jegyzőkönyvét felterjesztették jóváhagyás végett a kormányzóhoz, a kormányzó megtagadta a jóváhagyást azért, mert a jegyzőkönyv az új ortográfia szerint volt írva, kihagyván a szavak végén alkalmazni szokott, de nem hangoztatható «erős jelt». Egy másik *zemsztvo* az iskolák dotálására többet szavazott meg, mint az előző évben: a kormányzó az intézkedést megsemmisítette. Egy nyomdai szedő nem merte a kormány, kormányzó stb. neveket a kézirat szerint kis betűvel szedni, mert félt, hogy az újítás miatt bajba keveredik. Egy dúló epidémia alatt, 1901-ben a *zemsztvótól* felterjesztett három orvos közül a kormányzó egyet sem nevezett ki, mert mind a három pályázót gyanúsak tartotta politikai tekintetben, stb.

Hogy a *zemsztvót* az utóbbi időkben egészen tehetatlenné tették, annak okát körülbelül ott kell keresnünk, hogy tagjai leginkább egyetemi képzettségű egyénekből álltak, a kiktől pedig, mint

liberális gondolkozású emberektől a kormány félni kezdett. Pedig hiszen a kormány II. Sándor czár rendeletére maga gondoskodott arról, hogy a fiatal-ság az egyetemeken liberálisabb szellemben nevel-tessék, a mennyiben katedrákat állítottak a kül-földi közjogi rendszerek tanítására! Így aztán az egyetemi ifjúság teljes húsz évig az orosz intéz-ményekkel ellentétes szabadság és egyenlőség elvei szerint nyerte felsőbb oktatását. Csak később vették észre magokat a hatalom kezelői, korrigálván a II. Sándor rendelkezését aképpen, hogy ama köz-jogi rendszereket «az orosz nép szempontjából való felfogással» kell ismertetni. Persze: a húsz éves liberális tanítás elég volt arra, hogy ugyanannyi nemzedéket liberális eszmék barátjává tegyen s a későbbi korrekúra ezen már nem segíthetett. Ezek a liberális eszmék lázba ejtették a fiatalságot, a műveltebb köröket s az önfeláldozó ifjak, tanítók és orvosnők révén gyorsan terjedtek nemcsak a munkások, hanem az egyszerű parasztok közt is. Divattá vált a «nép közé menni», s ott a szabad-ság és egyenlőség eszméit hirdetni. Ezer meg ezer áldozatot szedett az önkényes hatalom «a nép közé ment» propagandisták sorából, de a szabadgondolat csak annál jobban terjedt a martyromság glóriá-jában. Minden készen volt arra, hogy nagy ujjon-gással fogadja az orosz nép a szabadság pitymal-latát, vagy felrobbanjon a türelmetlensége. S az idő nem vár addig, míg a falig látó bürokratizmus tétovázik. 1905 januárjában több mint 200.000 munkás gyűlt össze Szt.-Pétervárott, szolidaritást vállalva a liberális mozgalmakkal, követelve a maguk részére a nyolcz órai munkaidőt, ezenkívül a sajtó- és gondolatszabadságot, a szabad gyüleke-zés meg a sztrájk jogát (mert ez utóbbit a törvény szigorúan tiltotta). Nemsokára még fenyegetőbb formában jelentkezett a forradalom Moszkvában, a hol csak azért sikerült a felkelést elfojtani, mert a forradalmárok elmulasztották a Moszkva-Szt.-Pétervári nikolajev vasutat hatalmukba keríteni s Szt.-Pétervárról akadálytalanul nagyobb hadi erőt küldhettek a megszorult Moszkva segítségére. A forradalmárokkal tartottak az ügyvédek, orvo-sok, gyógyszerészek, vasúti, postai és távirdai tisz-tek stb., a mennyiben országos sztrájkot kezdtek, a katonák, a kik több helyütt fellázadtak, de a mi a leglényegesebb, rögtön hozzájuk csatlakoztak a roppant mennyiségű földművelő parasztok is, sőt utóbb épen ezek adták meg a forradalom tartós

jellegét a megindult agrármozgalmakkal, a melyek mind a mai napig tartanak s előreláthatóan meg nem szűnnek mindaddig, míg a *zemlya i volya*, a föld és szabadság kettős jelszó követeléseit ki nem elégítik.

Mindezt összevéve, alighanem az alkotmányos demokrata, vagyis az úgynevezett kadét-párt vezé-rének, Petrunkevicsnak kell igazat adnunk, a ki az agrár-krízisről úgy nyilatkozott: «Jelenleg semmi-féle reform sem érheti el azt a célt, a melyet a paraszt-birtokok megsaporítása elérhetne. Meg vagyok róla győződve, hogy a válság megoldására a bürokratikus kormányforma nem képes, hiszen ha képes volna, már rég megoldhatta volna fel-adatát, ha másért nem, azért, hogy a paraszt-tömegek rokonszenvét magának megszerezze. Mind az, a mit a bürokrácia ki birt eszelni, csak az ő tehetetlenségéről tanúskodik. A mit a paraszt-sanyargató bürokrácia soha sem tudott megcsele-kedni, azt egyesegyedül a népképviselőt képes rendezni».

A horvát kiegyezés hibái.

A magyar koalíció, még ellenzék korában, megmu-tatta a horvátoknak, hogyan kell a parlamenti többség működésének gáncsot vetni, a kormányt lehetetlenné tenni s a kiegyezési törvényekbe olyan tételeket bele-magyarázni, a melyek nemzeti szempontból kétségtelen igazságok ugyan, de a 67-iki kiegyezésben — sajnos — nincsenek világosan benne.

Horvát testvéreink jó tanítványoknak bizonyultak. Gyors felfogással sajátították ki a maguk céljaira a magyar koalíció úgynevezett nemzeti ellenállásának eszközeit, bravurosan utánunk csinálták az obstrukciót és ugyanoly, sőt még sokkal nagyobb hatással izgatták föl Magyarország ellen a horvátokat, mint a hogyan a mi koalíciónk felizgatta volt Bécs ellen a magyar köz-véleményt.

A tanítvány azonban csufosan lefőzte a mestert. Mert az idei horvátországi választások, a melyeken a revolu-czionisták és Starcsevicsék megsemmisítették a magyar állam szupremáciáját egyedül respektáló nemzeti pár-tot: a magyar koalíciós kormánynak a mesterműve. A magyar kormány tulajdon talpa alól segített kihúzni a fát, a mikor Tomasichékat megbuktatta s most csak magára vessen, ha kinevezett bánjával, Rakodczayval, ugyanúgy bánnak el Supilóék, mint a hogyan Fehér-váryval bánt el a magyar vezérő-bizottság.

«A horvát krízis» — írta most szeptember elején

egyik fővárosi koalíciós ujság — ma pontosan lemásolt analógiát mutat a magyarországi Fejérváry korszakkal... Rakodczay küldetését a horvátok épen úgy nem ismerik el alkotmányosnak és törvényesnek, mint mi nem ismertük el annak idején Fejérváryét».

Ime tehát a koalíció saját beismerése szerint (pedig ez a kényszerű beismerés a koalíciónak nagy szégyene!) a horvátok úgyszólván pontról-pontra lekópiázták a magyar vezérő-bizottság «nemzeti ellenállását».

El is mondhatjuk, hogy a magyar helyzet nagyjában úgy aránylik Bécshez, mint a horvátok széthúzó törekvése a magyar állásponthoz. Magyarországnak is van magyar Pliveric-e, a ki belemagyaráz Ausztriával kötött kiegyezésünkbe egyet-mást, a mit a magyar nemzeti szempont követel, a minek precizizálásáról azonban Deák, sajnos, megfeledezett. Horvátországnak szintén megvolt a maga horvát Kmettyje, a ki viszont a 68-iki horvát-magyar kiegyezésbe magyarázta bele s magyaráztatja be most, halála után, a horvát vezérpolitikusokkal, a horvát állami önállóságnak és különállásnak mindamaz utópiáit, a melyeket az 1868:XXX. t.-cz. nagy hézagai mulasztottak el — legalább is egy-két §-ban — végkép és minden félremagyarázást kirekesztőleg eliminálni.

Az analógia tehát a két viszony közt bizonyára megvan, bár korántsem annyira, mint azt a horvát álomfesti, hogy tudniillik — algebrai képlettel kifejezve:

«Horvátország helyzete: Magyarországhoz = Magyarország helyzete: Ausztriához.

Vagyis, hogy Horvátország hasonló szerződéses viszonyban van Magyarországgal, mint Magyarország Ausztriával.

Ez természetesen falsum. Magyarország közjogi különállásának Ausztriával megállapított közös ügyeinek tárgyalása nem tartozhatik a tanulmány szűk keretébe; annyit azonban a történeti hűség kedvéért be kell ismernem, hogy ezt a hamisított közjogi képletet a történelmi és közjogi tényeken kívül, a melyek döntők e tekintetben — csupán a magyar álláspont nevezi hamisításnak. A képlet másik két tényezője, tudniillik a horvát felfogáson kívül az osztrák elmélet is, matematikai igazságként igyekszik azt feltüntetni. Vagyis e hamis osztrák tan szerint Magyarország ép úgy része az osztrák őrbirodalomnak, mint a hogyan Horvátország része a magyar koronának.

«Ausztria: Magyarországhoz = Magyarország: Horvátországhoz».

Így olvad össze harmónikusán a közjogi betűmagyarításban és sorok közt való buzgó olvasásban a három nagy ellentét: Pliveric, Kmetty és Lustkandl. Mindhármán a maguk nemzetének valódi vagy képzelte érdekeiért (Ausztriát csupán a könnyebb fogalmazás kedvéért nevezük «nemzet»-nek, mert hiszen osztrák nemzet sincsen) szállnak síkra s magyarázzák a kiegye-

zési törvényeket úgy, a hogy az az ő nemzeti szempontjuknak a legmegfelelőbb.

És itt van a rettenetes hiba. Ausztriával szemben, a melylyel államjogilag mellérendelt viszonyban vagyunk, kiegyezésünknek egyrészt olyan pusztizozásai (hadfelségjog) vannak, a melyeknek betűje az osztrák jog részére billenti a serpenyőt, másrészt pedig olyan hézagai (katonai, pénzügyi, külügyi, közösség), a melyeket a gyakorlati politikában a magyar államhatalom csak a legszivósabb erélylyel tölthetne ki a magyar állami szuverénitása javára. Viszont Horvátországnak, a mely alárendelt része a magyar koronának, olyan fehér lapot adtunk a 68-iki kiegyezésben, a melynek hézagai újra csak a horvátoknak nyitnak tág teret velünk szemben a magyar állami szupremácia kétségbevonására.

Ez a magyarázata, hogy Ausztriához irányított állami szuverénitásunkat Lustkandl, Horvátország irányában megállapított állami szupremációt pedig Pliveric oly vakmerően és a maguk körében annyi sikerrel támadhatták; a magyar állameszme pedig őrlődött, őrlődött és még egyre őrlődik a két malomkö között.

Az osztrák kiegyezési kérdések mellőzésével egyenest a 68:XXX. tcz.-ben foglalt horvát egyezményre térve át, röviden és határozottan kell kijelentenünk, hogy ennek a szerencsétlen kézzel megirt, jogfeladó törvénynek végzetes hézagai vannak. A bele- és félremagyarázások buja talaja például mindjárt a 68:XXX. tcz. bevezető szakasza.

«Egyrésztől Magyarország országgyűlése, másrésztől Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok országgyűlése közt, a közöttük fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt, közös megállapodással egyezmény jött létre, ezen egyezmény ő császári és apostoli királyi felsége által is jóváhagyva, megerősítve és szentesítve, mint Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok közös alaptörvénye ezennel törvénybe iktatatik, a mint következik».

És a 70. §.

«Ez egyezmény az egyezkedő országok külön törvényhozásának tárgya nem lehet s változás rajta csak ugyanazon módon, a mint létrejött, mindazon tényezők hozzájárulásával tétethetik, a melyek kötötték»... «ez egyezmény a legmagasabb szentesítés után, mint Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok közös alaptörvénye, a nevezett országok külön törvénykönyveibe iktatatik».

Valamint a 60. §.

«Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok részére a közös törvényhozás által alkotandó törvények Ő Felsége által aláírott, horvát eredeti szövegben is kiadandók s a nevezett országok gyűlésének megküldendők».

Ezekből a horvát szempont ezt következteti, hogy a 68:XXX. tcz. a két állam részéről kötött szövetségi szerződés, a melyen változás a horvát országgyűlés hozzájárulása nélkül nem eszközölhető. Vagyis a magyar, meg a horvát országgyűlés két egybehangzó törvényt hozna, a melyet mind a két ország törvénytárába külön beczikkelyeznének.

Hasztalan itt dr. Jászi Viktor (a magyar Lustkandl, csak hogy historiai alapon) bravuros okoskodása («Tanulmányok a magyar-horvát közjogi viszony köréből, Budapest, 1897.»), hogy a 70. §-ban jelzett «mindazon tényezők hozzájárulása» nem a törvény megalkotására, csupán a magyar és horvát regnikoláris bizottságoknak ezt megelőző egyezkedésére vonatkozik, mivel az ugyanazon módon kifejezés alatt (70. §.) az alaptörvény *előkészítésével* egyöntetű eljárás értendő; hiába magyarázza ugyancsak ő, hogy a közös törvényeknek horvát szövegben való kiadása s a horvát országgyűlés részére való megküldése nem a végett rendeltetik, hogy azokhoz a horvát országgyűlésen eszközölni külön kihirdetés által a horvát országgyűlés hozzájárulása is kikéressék: a gyakorlatban már a magyar országgyűlést is megtévesztette a horvát reálunionisták álláspontja s bármennyire igyekeznek is az 1870:XIII. tcz. javaslatának indokolása a ballépések jelentőségét korlátozni azzal, hogy:

«a Magyarország és Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok közt» — úgy mond — «létrejött egyezés folytán a közös törvények a közös országgyűlésen hirdettetnek ki».

A horvát kiegészítés föntebb idézett §§-ai mindaddig, a míg a szöveg hézagai a történelmi s államjogi igazságnak megfelelően a 68:XXX. tczikket is alkotott közös magyar országgyűlés részéről teljes precizitással ki nem töltetnek, a félremagyarázhatóságnak örök sebhelyei maradnak.

Tovább megyek. Igaz, hogy a 68:XXX. tcz. bevezető részének második bekezdése határozottan kijelenti, hogy

«miután Horvát- és Szlavonországok századok óta, mind jogilag, mind tetteleg *Szent István koronájához tartoztak*», —

s ezzel authentikusan rámutat arra az alapra (t. i. Horvátországnak Magyarország irányában való alárendelt közjogi helyzetére) a melyen a 68:XXX. tcz.-et föl kívánja építeni; de ugyane törvény 1. §-a már

«Magyarország, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok *egy és ugyanazon* állami közösségé»-ről,

2 §-a:

«állami közösség»-ről és «*összetartozás*»-ról (tehát már nem Horvát-Szlavon- és Dalmátországoknak *Szt István koronájához való tartozásáról*),

3. §-a:

«megoszthatlan állami *közösség*»-ről.

«Magyarországnak s Horvát-Szlavon- és Dalmátországoknak *egy és ugyanazon* törvényes képviselő»-éről, (egy és ugyanazon) törvényhozásáról s «a végrehajtást illetőleg *közös* kormányzat»-áról

beszél, mintha csak egyenest ama képtelen magyarázatra akarná fölbátorítani a horvát túlzókat, hogy az idézett §-ok alapján:

1. *Magyarország*, mint ilyen, voltaképen nincs is, mert Magyarország törvényes elnevezése a 68:XXX. tcz. idézett §-ai alapján így hangzik:

«*Magyar-, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok*»;

2. nincs kizárólag *magyar* országgyűlés meg *magyar* kormány sem, mert a 68:XXX. tcz. alapján ezeknek is ez a hivatalos címük:

«*magyar-, horvát-, szlavon- és dalmát országgyűlés*»,
«*magyar-, horvát-, szlavon- és dalmát kormány*».

Mindez, sajnos, nem tréfa. Ezt bizonyítja az autonóm horvát-szlavon-, dalmát országos kormány nevezéséről hozott 1869. II. (*horvát*) autonóm tcz. 2 §-a is, a mely a magyar kormányt így említi:

«A közös *magyar-, horvát-szlavon-, dalmát* minisztérium.» (Hogy ezalatt a horvát törvény nem talán véletlenül a horvát minisztériumot érti, az tisztán kiviláglik a horvát törvény szövegéből, a mely ezt mondja: «Az orsz. kormány hatáskörébe tartozunk az említett országok mindazon ügyei, melyek az 1. §-ban említett kiegészítési törvény által nem lettek kifejezetten a közös magyar horvát-szlavon-dalmát minisztérium hatáskörébe utalva.»

Hogy a horvát törvények egyik-másik helyen a helyes közjogi elnevezést is respektálják, az a most idézett 69:II. tcz. 2. §-ának tendenciáját, úgy hisszük, nem szépítheti.

Holott mindezeknek a félre- és belemagyarázásoknak elejük vétetett volna, ha a 68:XXX. tcz. 1., 2. és 3. §-ai tényleg megállapított szövegük helyett így szövegeztettek volna:

A törvénybe iktatott helytelen szöveg:

1. §.

Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok *egy- és ugyanazon állami közösséget* képeznek stb.

2. §.

Ez állami közösségből és összetartozásból foly, hogy Magyarország s

Az a szöveg, a melyet törvénybe kellett volna iktatni:

1. §.

«Magyarország, Horvát-Szlavon- és Dalmátországokkal *egy és ugyanazon magyar államegységet* képezi.»

2. §.

«*Ez államegységből* foly», hogy Magyarország s Horvát-Szlavon-

Horvát-Szlavon- és Dalmátországok királya egy és ugyanazon koronával, s egy és ugyanazon koronázási cselekvénnyel koronáztatik meg s a Szent István koronája alatt álló összes országok részére *ez országok közös országgyűlésén*, közös koronázási oklevél állapíttatik meg és állíttatik ki.

3. §.

A fentebb érintett megoszthatlan állami közösből következik továbbá, hogy... egy és ugyanazon törvényes képvisellel, törvényhozással s a végrehajtást illetőleg közös kormányzattal kell birniok.

A módosított szöveg alapján bizonyára nem beszélhetnének a horvátok közös magyar-horvát-szlavon-dalmát kormányról és állampolgárságról. Mert az állampolgárság és honosság értelmezése körül is szakasztott ez az egyenjogosító célzat domborodik ki a horvát autonóm törvényhozásban.

Nevezetesen a horvát kiegyezés (68:XXX. tcz.) 10. §-a az állampolgárságról ezt mondja:

«... az állampolgárságot és honosítást illetőleg közös ugyan a törvényhozás, de ezen tárgyakra nézve a végrehajtás Horvát-Szlavon- és Dalmátországoknak tartatik fenn.»

Ez azt akarja jelenteni, hogy az állampolgárság és honosság a magyar korona országainak területén közös, tudniillik egységes, vagyis magyar; de a 68:XXX. tcz. főntebb idézett 1., 2., 3. §-ainak végzetes kétértelműsége szerint horvát szempontból úgyis magyarázható, hogy ez a közös állampolgárság és honosság nem is annyira magyar, mint inkább *magyar-, horvát-, szlavon- és dalmát*. Vagyis az a somogyi bicskás, avagy tanyás-gazda, a ki abban a boldog hitben él és hal meg, hogy mi ránk, magyarokra, még külön «magyarok Istene» is vigyáz az égből, a 68:XXX. tcz. citált §-ainak létrejötté után somogyi bicskásból vagy alföldi tanyásból somogyi vagy alföldi X községbeli illetőségű «magyar-, horvát-, szlavon- és dalmát» állampolgárrá vedlett. A mint hogy ehhez a felfogáshoz veszedelmesen közel suhint az említett 1880. évi ápril 30-ikán kelt horvát

és Dalmátországok királya egy és ugyanazon koronával, s egy és ugyanazon koronázási cselekvénnyel koronáztatik meg s a Szt István koronája alatt álló összes országok részére *a magyar birodalmi országgyűlésen egységes és azonos koronázási oklevél* állapíttatik meg és állíttatik ki.

3. §.

A fentebb érintett megoszthatlan államegységből következik továbbá, hogy... *az államegységet kifejező* egy és ugyanazon törvényes képvisellel, törvényhozással, s a végrehajtást illetőleg *egységes* kormányzattal kell birniok.

autonóm törvény, a mely következetesen «*magyar-horvát* (szlavon- és dalmát) állampolgár»-t (2. §) és «*magyar-horvát* (szlavon- és dalmát) állampolgárság»-ot (17. §) említ; holott, nemde, egy a magyar országgyűlésen teljes precizitással megszövegezett horvát kiegyezés egyedül és csakis *magyar* állampolgárságot ösmerhetne?

Épp ily kedves az 1870:XII. horvát tcz. is, a mely viszont «*horvát-szlavonországi honpolgár*»-ról (4. §.) beszél, és ez alatt, mint azt ugyane törvény 24. §-a kifejezetten mutatja «*horvát-szlavonországi polgárság*»-ot értelmez.

Tehát «*horvát-szlavon állampolgár*» és «*magyar-horvát állampolgár*». Az előbbi bizonyára Horvátország területén lakik, az utóbbi spécziés pedig a magyar korona országának, vagyis a 68:XXX. tcz. némely helyei szerint «*Magyar-, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok*»-nak valamely más területén éldegél.

Természetes, hogy ez a közjogi hamisítás sem történetelt volna meg, ha a 68:XXX. tcz.-et annak idején helyesen környezik meg, s ha ennek folytán a 10. § így

«... az állampolgárságra és honosításra vonatkozólag Horvát-Szlavon- és Dalmátországok területén a végrehajtás ezen országoknak tartatik fenn ugyan, a törvényhozás azonban ezen tárgyakra nézve *az egységes magyar államot illeti meg*».

Akkor aztán itt sem lehetne hiba. Ugyanilyen alapos hibája a 68:XXX. tcz.-nek a 35 §-ban kifejezett ama randelkezése is, hogy:

Horvát-Szlavon- és Dalmátországok képviselői személyes nyilatkozási és szavazási jogukat mindazon ügyek tárgyalásánál, melyek a fennebbi szakaszokban *közösneknek* ismertettek el, ... éppen úgy gyakorolják, mint a *közös* országgyűlés többi tagjai.

Vagyis a törvény nemcsak *közös* ügyeket statuál a horvátokkal, hanem *közös országgyűlést* is, a helyett, hogy *az egységes államot érdeklő ügyeket és egységes magyar országgyűlést* állapítana meg. Azzal pedig, hogy a horvát delegátusoknak éppen csak a *közös* ügyekben ad szólási és szavazati jogot, bő táplálékot adott Pliverićnek a magyar országgyűlés bifurkálására. Mert, mondja Pliverić, a 68:XXX. tcz. 35, 36, 37, stb. §-ai szerint a magyar országgyűlés voltaképp kettős. Egyik alakja, a mikor a horvát delegátusok belevonásával közös (magyar-, horvát-szlavon- és dalmát) ügyeket intéz, második alakja pedig, a midőn a horvátok kirekesztésével pusztán magyar (autonóm) törvényeket hoz. Úgy, mint a hogyan Horvátországra nézve a horvát országgyűlés hoz autonóm törvényeket.

Ilyen következtetésekre juttatta a horvát felfogást a

«közös ügy», «közös országgyűlés», «közös kormányzat» szerencsétlen terminusainak a hajhászata. S ráadásul a dolognak ez még csak horvát szempontból a rossz oldala. Másik rossz oldala osztrák részről tűnik ki. Mert ugyan miért ne mondaná az osztrák, hogy Magyarország, a melynek Ausztriával szintén vannak «közös ügyei», tulajdonképen kiegészítő része a Gesamtmonarchie-nak, a mikor Horvátország, a melynek a 68:XXX. tcz. szerint viszont Magyarországgal vannak «közös» ügyei, Magyarországnak a kiegészítő része? És ha az alárendelt viszonyban levő Horvátországgal szemben oly gyöngék voltunk és vagyunk folytonosan, miért ne gondolná a közöz ármádiára támaszkodó és iparilag amúgy is fejlett Ausztria, hogy vele szemben még gyöngébbek vagyunk? Hiszen alaposan gondolhatja is ezt.

Hogy csak egy példát idézzek, Ausztriával kötött kiegyezésünkben a 67:XII. tcz. 11, 12, 13. §-ai pl. következetesen «*magyar hadsereg*»-ről (mint az összes hadsereg kiegészítő részéről) beszélnek, de azért mindazt, a mi a hadsereg egységes vezérletére, vezényletére és hadszervezetére vonatkozik, ugyan-e törvény 11. §-a «ő Felseége által intézendőnek» ismeri el. Holott Horvátországgal kötött kiegyezésünkben a védrendszert közösen mondja ki ugyan, de azért a honvédségről hozott 1868:XLI. tcz. s az annak helyébe lépett 1890:V. tcz. mégis biztosítja Horvátország részére azt, hogy a «közös» magyar honvédség *nyelve* (tehát vezényleti és szolgálati nyelve is) a társországokban, *horvát, zászlaja pedig a horvát lobogó*, az egyesített állami címerrel!

A horvát kiegyezésben a 68:XXX. tcz. 7. §-a, bevezető részében «közös» ügynek mondja ki a «hadsereg elhelyezéséről» stb. szülő «intézkedés»-t, és mégis már ugyanezen §. b) bekezdése határozottan biztosítja, hogy — úgymond —

«a Horvát-Szlavon- és Dalmátországra eső ujonczok ezen országok ezredeibe soroztatnak».

Ausztriával kötött kiegyezésünkben a 67:XII. tcz. 12. §-a szerint «mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében az ország magának tartja fenn» . . . «a katonaság elhelyezését» stb. «illető intézkedéseket», — és mégis a Magyarországra eső ujonczokból alakított u. n. *magyar ezredek* a mai napig *nincsenek* Magyarországon.

Ime, a magyar politika gyöngesége mint növeszti a nyakunkra az alánk rendelt Horvátországot és a mellénk rendelt Ausztriát egyaránt!

Nehogy azonban e sorokból a horvát szempont jogosultságára következtethessen valaki, konstatálni kell, hogy a 68:XXX. tczikknek igenis vannak olyan tételei, a melyek határozottan a magyar állam supremáciájának s az egységes magyar állameszmének kidomborítására vallanak. Ilyen pl. a koronázási aktus egysége, a bán függősége a magyar kormánytól, a horvát m. kir. miniszter közvetítő és ellenőrző szerepe a bán mellett, a

magyar kormány végrehajtó hatalma Horvátországban, az autonom kormány alárendelt viszonya a magyar kormányhoz és a címer kérdése.

Nevezetes, — ezt hangsúlyozom — hogy az 1868-iki egyezmény maga első sorban a történelmi kapcsolatra hivatkozik, a midőn már idézett bevezető mondatában így szól:

«miután Horvát- és Szlavonországok századok óta *mind jogilag, mind tetteleg Szent István koronájához* tartoztak s a szankció pragmatikában is ki van mondva, hogy a magyar korona országai is elválaszthatatlanok egymástól: ez alapokon . . . következő nyeresémet kötték».

Közbevetőleg említek itt — mint érdekes történelmi adatot — Szalay László nyomán egy, a bécsi császári titkos levéltárban őrzött s még 1492-ből fenmaradt okmányt, a melyben Horvát-, Szlavon- és Dalmátországot bánja, grófjai és zászlósurai (összesen hatvanhárom névaláírással és pecséttel megerősítve) többek közt a következő nyilatkozatot teszik:

«... Mi tehát, minthogy a mondott Horvát- és Szlavonországok s mi valamennyien, valamint ezen országok többi lakosai is, Magyarország koronájához s magához Magyarországhoz tartozunk, tudnivalóképtől fogva s *ezen koronának és országnak alá vagyunk vetve* (eisdem coronae et regno subiecti sumus stb.)»

Nyilvánvaló tehát, hogy az ily történelmi jogra alapított 68:XXX. tcz., a mely Horvátországnak a magyar koronához való elválaszthatatlan tartozandóságát hangsúlyozza, nem akarhatta, (bármily tág teret nyitnak is idézett hibás szövegezései — horvát szempontból — e föltevésnek) Horvátországot ebből a magyar koronából kivágni s mint különálló, szerződő felet, csupán reálunióban kapcsolni Magyarországhoz. Sőt ugyanebből már kiviláglik az is, hogy a mikor a horvátok az államszövetséget hámozzák ki a 68-iki egyezményből, akkor ezt a hibás szövegezésű szakaszok betűje szerint — a hogyan a hibák jelentősebbjeit e tanulmányom is igyekezett feltüntetni — talpraesetten bár, de az egyezménynek részükről is elfogadott bevezető megokolására való tekintettel, a tudatos ferdítés félreismerhetetlen szándékával cselekszik.

Sőt, hogy ez a szándék még jobban kidomborodjék, ide iktatom az 1889-iki *horvát* regnikoláris küldöttség «észrevételei»-ből a következő passzust:

«Horvát- és Szlavonországok, miután évszázadokon át Magyarországgal *állami közösségben éltek, melyet az 1868-iki kiegyezés megszilárdított* és az újkor követelményeinek megfelelővé alakított stb.»

Ha tehát a horvátok ennek a regnikoláris küldöttségnek felfogása szerint értelmeznék az «állami közösség»-et, a melyben Horvátország évszázadokon át viszonyult volt Magyarországhoz s a mely a história tények alapján «alárendelt viszonyu állami közösség» volt, akkor ehhez nem kellene semmi magyarázat. Még Petrinaknak sem.

Minthogy azonban Pliverić és követői s a ma vezető horvát politikusok ezzel a felfogással épen ellenkező álláspontra helyezkedtek s a helyett, hogy a 68-iki egyezmény precíz rendelkezéseiből, de meg a saját nemzetük történetéből levonnák Horvátország helyes közjogi viszonyának képletét a magyar anyaországhoz: inkább a 68:XXX. tcz. hézagaiból és hibáiból Horvátország külön államiságára következtetnek: az — ismétlem, a mint e kis tanulmány elején állítottam — elsőrendűleg a horvát kiegyezés végzetes szövegezésének s mondhatnám, csak másodsorban az illető horvát politikusok és sovén közjogászok tudatos ferdítő készségének a következménye. Mert ha nem adunk fehér lapot a horvátoknak, nem lett volna nekik mit telefirkálniok.

A Magyar Államvasutak horvátországi vonalainak magyar vagy horvát volta körül most folyó tusakodás is kizárólag a 68:XXX. tczikknek abból a megbocsáthatatlan hibájából ered, hogy az államvasutaknak, mint állami vállalatnak kivételes helyzetét már akkor egyezményileg nem precizizozta s e rendkívüli fontosságú magyar érdek megóvását az 1887-iki magyar regnikoláris küldöttségnek a nyakába zúdította.

De ha rossz a 68:XXX. alaptörvény, ép oly kárhözatos gyöngeséget tanusít a mai kormány is a horvát követelések irányában. A 68:XXX. tcz. 46. §-ában a központi (magyar) közös miniszteriumok kebelében jelzett horvát-szlavon osztályok rendszeresítésének veszedelmével, a mai koalíciós kormány tervezetései fenyegetik az egységes magyar állameszmét. Mert igaz ugyan, hogy az idézett szakasz csupán Horvátország *érdekeinek*, nem pedig magának Horvátországnak a képviselőre gondolt, a mikor az osztályok felállítására czélzott (hiszen a törvény 44. §-a a horvát miniszteri állást is a Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok, csupán ez országok érdekeinek képviseltetése végett statuálta a magyar kabinetben); ámde ez az engedékenység végeredményben oda fog vezetni, hogy a horvátok Pliverić elmélete alapján majd minden, Horvátországot érdeklő ügyet a horvát osztályok hatáskörébe kívánják soroztatni. S a hol a magyar kormány részéről *egy* gyöngeség már megtörtént ebben az irányban, ott megtörténik a másik is; ez pedig a központi kormány közös miniszteriumainak bifurkálására (külön magyar és külön horvát ügyosztályok az egész vonalon) vezetne.

Ép ily riasztó a horvát kormány hivatalos lapjának a «Narodni Noviny»-nek ama hirdadása is, hogy a

magyar kormány a magyar államvasutak horvátországi vonalán a horvát nyelv alkalmazásának kérdését *hajlandó* regnikoláris küldöttségek útján rendezni. Hogy milyen lesz ez a rendezés, az a mai viszonyok közt, kormányunk bebizonyult gyöngesége s meghátrálása mellett előrelátható: a horvátországi magyar államvasutak elhorvátosodásának perspektívája ez. Szegény lánchidi oroszlan: hogy is felejthetett el nyelvet adni neked a 68:XXX. tcz. Clarc-ja!

Mindent összefoglalva — mert hiszen mindenre *kiterjeszkedni* e sorok szük keretében nem is lehetett volna — a magyar állameszme örölik, örölik az osztrák meg a horvát törekvések két nehéz malomköve között. Az elégetett phönix meg tudott éledni poraiból, de hogy az összemorzolt phönix meg bírja-e tenni majd ugyanezt, erre egyedüli biztatásunk nem mai politikai szétszűllöttségünkben, legföljebb ezeréves históriai multunkban lehet. Talán az utolsó órában föltámad még valaki Magyarországon, a ki — mint történelmünk erre már nem egy nagy példát mutatott — csodát művelhet.

Addig is azonban, míg az egységes nemzeti magyar államnak ez az ismeretlen Messiása megérkezik, teljesítsük a doktorok legelemibb köteleességét és állapítsuk meg a diagnózist.

Közjogi törvények erejének a titka az államjog keretében nem az írott betűben, nem is a históriában (mert hiszen ez utóbbi esetben Horvátország népe ma is édes testvérünk volna), hanem egyedül és kizárólag az államhatalom tényleges megnyilatkozásában rejlik.

Az államhatalom e tényleges megnyilatkozása pedig nem lehet semmi más, csak a hadsereg. És *ez* a két malomköves veszedelmének a magyarázata. Ausztriával kötött viszonyunkban nem védelmezhetnek meg eléggé a közjogi kiegyezés §§-ai, mert nincs ab ovo önálló nemzeti hadseregünk, a mely — állami szuverenitásunknak — hathatós támogatója volna s Horvátországgal való kapcsolatunkban szintén gyöngö a 68:XXX. törvényczikkben foglalt közjogi egyezményünk, mert állami szupremációnknak a Supilókkal szemközt megint nem adhat nyomatékot a hiányzó önálló magyar nemzeti hadsereg.

Félrendszabályok itt nem használnak: gyökerében kell orvosolni a bajt. Ez azonban a multak mulasztásai után ma már hosszadalmas munka. Mert hogy a gyökérhez (az önálló hadsereghez) eljuthassunk, abban a 67:XII. tcz. bennünket alaposan meggátol. Kerülő úton, társadalmi és gazdasági téren kell tehát megizmosodnia előbb Magyarországnak, hogy önálló hadügye lehessen. Ennek a fejtegetése azonban már nem tartozik e sorok keretébe.

Fiume és a tengerhajózás.

A hetvenes évek derekán volt róla első ízben szó, hogy a hazai nyers- és ipari termékek kivitele számára független útirányról kell gondoskodnunk. Közép-Európának abban az időben ránk nézve kedvezőtlenre változó vasúti és különösen vámpolitikája kényszerítően követelte, hogy idegen államok beavatkozásától menten, szabadon szállíthassuk termékeinket elhelyezési piacraikra.

Az előmunkálatok ezen komoly feladat megoldásához már folyamatban voltak. Fiume a kiegyezéssel visszakerült a magyar kormány fenhatósága alá és a magyar tengerészet megalapításának és az ország szükségletei szerint való berendezésének előfeltétele az 1867. évi vám- és kereskedelmi szövetségnek a kereskedelmi tengerészetre vonatkozó VI. cikkével megszereztetett. Az ország, akkori nehéz pénzügyi viszonyai dacára, rendkívüli áldozatkészséggel igyekezett az egyetlen magyar kikötőt, a mely terjedelmében és berendezésében egészen kezdetleges volt, a hazai tengeri és tengerentúli forgalom lebonyolítására alkalmassá tenni: milliókat fordított a kikötő megépítésére és felszerelésére. Néhány év alatt megnyitotta a károlyvárosi vasúti vonalat, melyen az ország közvetlen összeköttetést nyert a kikötővárossal és a hetvenes évek végén az Osztrák-Magyar Lloyd által szerződéses kötelezettség alapján fentartott hajózási szolgáltatón kívül olyan havonkénti rendszeres hajójáratokról is gondoskodott, melyek Nyugat-Európának ránk nézve állandóan fontos piaczaival tartották fenn az összeköttetést.

Az azóta eltelt három évtized alatt kormányaink többé-kevésbé rendszeresen végezték a fejlesztés munkáját. A tényekből következően, az lehetett a mindenkori kormányok fiumei hajózási politikája, hogy Magyarországon, a hol a tenger az anyaországtól távol, egy kis ponton mossa a hazai partokat, a tengerhajózás *csakis eszköznek tekintendő* s mint ilyen ápolandó, mert az ország közgazdaságának önálló, külön ágaként a maroknyi tengerpartra és Fiume városának terjeszkedési korlátozottságára való tekintettel, viszonylagosan sem juthatna a tengerészet világversenyében olyan szerephez, a milyen a mindenesetre óriási anyagi áldozatok egyenértéképpen lehetne elfogadható. Ettől a ki nem mondott, de követett alapelvtől, mint kiindulási ponttól, csak egy ízben tértünk el: a

kilenczvenes években megalkotott első szabadhajózási törvénnyel, nyilvánvalóan azért, hogy a fiumei törzslakosság, mely a vitorlás hajózással a forgalomból történt kiszorításával hűtlenné lett ezen foglalkozáshoz, a tengerhajózási vállalkozásba ismét bevonassék. A törvény jótékonyan hatott a tengeri vállalkozásra, három hajóstársaság létesült a szabadhajózás számára, a melyek ma is működnek. A fiumei törzslakosság nem igen keresett szerepet az új alakulásokban sem.

A legutóbb létrejött szabadhajózási törvényben megállapított szabadhajózási segély folyósítását ahhoz a föltételhez köti, hogy a hajónak, a mely állami támogatásra igényt tart, bizonyos szolgáltatásokat kell teljesítenie a hazai közgazdasági érdekekben is.

E törvény tehát ismét csak azt a tételt erősíti meg, hogy Fiumének önálló, világforgalmi szempontból vett hajózási jelentősége nem lehet, hanem e kis kikötő csak segítő eszköze lehet a magyar közgazdasági törekvéseknek.

*

Az új szabadhajózási törvény alapján egy vállalat alakult meg Magyarországon: az Atlantika gőzhajózási társaság. A vállalat alapításának előmunkálatai a törvény meghozatalát jóval megelőzték. Vezető emberei többnyire olyanok voltak, a kik az államkormányzatban, illetve a végrehajtásban szerepet vittek és visznek s így közelállónak látszik az, hogy ez a vállalat a készülő törvény intézkedéseit előre ismerte, s arra igyekezett berendezkedni, hogy az abban rendelkezésre bocsátott segélyt egészen magának foglalja le. A társaságnak elég hajója van s szerény jövedelmezőséggel megelégedve igen jó szolgálatot tehetne a hazai közgazdaságnak. Ámde, úgy látszik, hogy ez a vállalat is a nagy és kockázat nélküli jövedelmekre utazik, mint az az olyan közgazdasági vállalatoknál, a melyeknek eleve fejedelmi dotációra számító igazgatósága van, szokás nálunk. Az Atlantikának első üzlete az volt, hogy akkor, a mikor a szénárak a legmagasabbak voltak, megszerezte az államvasutak egynéhány milliós szénszállítását. Az üzlet bizton jól jövedelmező volt s valószínű, hogy a kockázatos konjunkturás hajózási üzlet helyett ezt az utat fogja járni a jövőben is. Pedig, azt hisszük, hogy ezzel igen nagy szolgálatot a hazai közgazdaságnak nem igen tesz, s a törvény se

ilyen formájú közgazdasági szolgálatokra gondolt.

A többi magyar szabadhajózási vállalat mindannyi az első törvény nyomán létesült. Ezek között a Magyar keleti tengerhajózási részvénytársaság a keleti útirányokat szolgálja. Erre szerződéses kötelezettséget is vállalt.

Ennek a társaságnak főtulajdonosa Hoffmann S. és W. spediteur cég. Az a cég, mely a refakciák és egyéb vasúti kedvezmények biztos jövedelmeiben nőtt nagyra s a mely ilyen nagy és biztos jövedelmekkel dolgozva, megszokta félni minden kisebb-nagyobb kockázattól. Ettől a cégtől s az ennek rendelkezésére álló eszközöktől nem lehetett és nem is lehet várni a keleti utazások helyes kiszolgálását s elég hiba ezt a fontos kiviteli irányt egy ilyen nevelésű cégnek lekötöni.

A többi szabadhajós társaságok: az Orient, az Ungaro-Croata libera ragaszkodnak a szabadhajózás betűihez. Eddigélé nem korlátoztatták magukat ezen szabadságukban. A hazai közgazdasági érdekekkel nem törődtek, magyar szállításokat nem közvetítettek. Idegen viszonylatokban hajóznak és tíz éves fennállásuk óta alig látogattak el a magyar kikötőbe. Valószínű, hogy ezen rendszertől most sem fognak eltérni, legföljebb egyszer évenként jönnek el a magyar kikötőbe, hogy a szabadhajózási segély folyósításának előfeltételét megszerezzék.

A szabadhajózás is a hazai közgazdaság kiszolgálására lehet csupán hivatva. Nem elegendő ezt a szerepét a hajózásnak csak törvénnyel biztosítani, hanem a közgazdasági érdekképviseletek és minden kormányzati és végrehajtási szerv becsületes és energikus beállításával kell ellenőriznünk azt, hogy a különféle segélyt fölvevő hajóstársaságok tényleg közgazdasági szolgálatokat teljesítenek-e?

★

A közgazdasági szükségleteket, mint mindenütt a világforgalomban, első sorban a *rendszeres* hajózási vonalak vannak hivatva kielégíteni. Ezek adják meg alapját a rendszeres kereskedelmi összeköttetések létesítésének és fentartásának.

A tengerparti piacokkal fennálló érintkezésünk ezen elengedhetetlen eszközeiről már a nyolczvanas évek beköszöntével gondoskodtunk. Az Adria hajóstársaságot a nyugoteurópai viszonylatok kiszolgálására,

az Osztrák-Magyar Lloydot pedig a Kelettel fennálló magyarországi forgalom ellátására köttük le szerződésileg.

A magyar közgazdaság leginkább Nyugot-Európában van érdekelve s így szükséges volt az ez irányt szolgáló magyar társaság megalapítása. Mink azt állandóan előtérbe állítottuk.

A fiumei kikötőbe beállított hajósvállalatoknak az ország közgazdasági törekvéseit kell szolgálniuk. Minél nagyobb és állandóbb támogatást kapnak a vállalatok az államtól, annál áldozatkészebb és tökéletesebb közgazdasági szolgálatokra vannak kötelezve. Kiszolgált kiviteli érdekeinkhez képest az Adria aránylag igen magas évi 1.140,000 korona segélyt kap. Ilyen segélyezésért igen nagy szolgálatokat lehet elvárni. Az a körülmény, hogy a tengerentúli fuvardíjak magassága ellen állandó a panasz és főleg, hogy az államvasutaknak a tengerentúli kiviteli relációkban fináncziális érdekeinek rovására eső mértékig a tarifák megszabásában elmenne, arra vall, hogy a gazdag jövedelmű és fényesen támogatott Adria nemcsak nem áldozatkész, de nem is méltányos a fuvardíjtételek megszabása tekintetében. Hogy az Adriának hajóparkja és szolgálatai arányban állanak-e azon összegekkel, melyeket az Adria szerződéses segély címen évek hosszú sora óta az államkincstártól fölvelt, szintén megérdemelnék a komoly és szakzerű kritikát. Az Adriának a szerződése 1911-ben lejár s erre az időre jó lesz tisztába hozni, hogy mire kell kötelezni a megkötendő új szerződésben e társaságot, hogy a magyar közgazdaság kiszolgálásában ráháruló kötelezettségeit teljes mértékben ellássa.

★

Az aktualitás jellegével bír az osztrák és magyar kormányok között való megegyezés kérdése a hajózási területek megosztása és a két állam hajózási érdekeinek kölcsönös kiszolgálása tárgyában. Ez az egyezmény, a melynek érvénye 1906 december 31-én lejárt s azóta ideiglenesen képezi alapját az állam egymással való hajózási viszonyainak, most van tárgyalás alatt. Hallatszottak hangok a sajtóban, a melyek a Keleti viszonylatokra nézve a Lloydal való szakítást és önálló magyar hajóstársaság szervezését követelték.

A közvélemény rokonszenve a jelszó mellé állott, de a komoly közgazdasági és az intéző körök nem

voltak megnyerhetők a lelkesedők táborának. A keleti viszonylatok 1891-ben és 1896-ban azért bizáltak az osztrák társaságra magyar részről is, mert míg egyrészt az osztrák ipari kivitel a keleti útirányokban elsőrendű forgalmát bírja, addig Magyarország ezen csoportja részére külön hajózás szüksége nem merülhetett fel. Ez a helyzet kevéssé változott azóta. A magyar ipar ma még nem képes rá, hogy a Fiuméből induló hajókat annyira is ellássa rakományával, hogy azok üzemköltségei megtérüljenek. Ilyenformán elengedhetetlen szükség volna az állam pénzügyeinek olymértvű igénybevételére, a milyen a mi helyzetünkben, és pedig úgy az általános közgazdasági, mint pénzügyi szempontból, teljesen megokolatlan volna. Így is, a mostani berendezésben az államnak több mint egy félmillió koronájába kerül az osztrák hajózás szolgálatainak biztosítása. Az eddigi egyezménynek egyik reánk való hátránya, hogy míg az osztrák Lloyd a magyar kikötő és a magyar közgazdaság kiszolgálásáért külön segélyben részesül a magyar kormány részéről, addig a magyar társaságra osztrák részről való minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül csupán kötelezettség hárul. De nem tévesztendő szem elől, hogy Triesztnek a nyugoti piacokra irányuló kivitele összehasonlíthatatlanul jelentékenyebb, mint Fiume keleti exportja, s így a magyar társaság a forgalom nagyobb arányaiban, ha nem is teljes, de mindenesetre valamelyes kárpótlást nyer.

Az új egyezménynek mindenesetre számot kell vetni az országos érdekekkel és főleg azt kell megfontolnia, hogy a segélyezés nagy mértéke indokolt-e és azzal arányban kell lekötöni a Lloyd hajózási szolgálatait.

(Befejező közlemény következik.)

A bagdadi vasút.

A ki a külpolitikával foglalkozik és a világ-események megszületését, átalakulását s végleges kifejlését figyelemmel kíséri, bármily behatóan tanulmányozza is az egyes nemzetek közt felmerülő, vitás kérdéseket, nagyon sokszor jut abba a helyzetbe, hogy a tulajdonkép szőnyegen forgóktól merőben eltérő, oly ügyekkel is találkozzék, melyeket alig ismer; olyan ez a jelenség, mint mikor szép nyári alkonyaton egy-

egy fénysugár, egy-egy villámlás cikázik végig az égen és borítja hirtelen fényárba a látóhatárt, melyről abszolúte nem tudjuk megállapítani, mi a kútforrása, hol van az eredete, merre és hova tűnik el s mi lesz a következménye.

Ilyen, az utolsó évtizedekben majdnem minden fontos politikai eseménynél felmerülő s az angol, francia, német, de sőt a magyar-osztrák érdekörkört is érintő kérdések közé tartozik a bagdadi vasútak kérdése, melyről az ember első pillanatra fel sem tétélezné, hogy teszem azt a marokkói kérdéssel is kapcsolatban áll. Ha az ilyen szoros kapcsolatot és összetartozandóságot bebizonyítani akarnók, előbb a diplomáciának összekuszált szárait kell eme egyenkint kibogoznunk, a mi az oly számtalan külön érdek mellett sokszor majdnem kivihetetlen feladatot képez.

Hogy ez pedig tényleg így van, azt értekezésünk folyamán, mikor az eseményeket kellő módon rendeztük, csoportosítottuk és egymással szembe állítottuk, világosan látni fogjuk, mert a bagdadi vasút kérdése, a mily fontos nemcsak mostani tulajdonosára, a török birodalomra nézve, hanem Európának jóformán minden egyes államára nézve, ép oly érdekes és tanulságos is.

Gyermekéveink legszebb emlékei közé tartozik mindenesetre az a pillanat, midőn az emberiség őstörténetének, vagy mondjuk szép meséjének egy részét gyermekies ájtatossággal lestük szülőnk vagy tanítónk ajakáról; mikor elmondotta nekünk, hogy az úristen az első emberpárt a paradicsomba helyezte. A hagyomány, az általános hiedelem e remek hely, az emberiség bölcsője gyanánt Kisázsianak azt a részét jelöli meg, mely az Eufrát és Tigris kanyargó s hömpölygő hullámai által határoltatik. Ezen a vidéken telepedett le az első emberpár, ezen szaporodott, ezen művelődött; itt, ezen a tejjel-mézzel folyó helyen gazdagodott, fejlődött az emberiség; évezredekkel ezelőtt már művelt, csatornázott, virágzó városokkal bővelkedő országok kerültek el Kisázsianak e vidékén; a karavánok erre vették útjokat, hogy az egyik vidék terményeit a sivatagon keresztül a másik néppel, a másik világrésszel közvetítsék.

Előázsia tudvalevőleg Ázsianak az a része mely Szíriát, Kisázsianak, Armeniát, Kurdisztant továbbá az Eufrát és Tigris közt a Sat-el-Arabnak a Perzsa-öbölbe ömléséig terjedő vidékeit foglalja el. Ennek a földnek területe 22.000 négy-

szögmeértföld, lakosainak a száma pedig mintegy 15 millióra rug.

Szíriának és Kisázsianak partvidékeit az ázsiai «levante»-nak is nevezik; Kisázsia maga pedig a Keletnek előretolt előrse, mely geográfiai fekvése és alkata folytán minden irányban mindenha átmeneti forgalmat közvetített, valójában a «világutak» vidéke volt.

Szíriának és Palesztinának keleti határa bizonytalan, mert ebben az irányban az arábiai sivatagba nyúlik; de mindig nagyon népes volt; arabok, beduinok, törökök, turkomannok, kurdok, zsidók, mutualok, anzarok, maroniták lakják, városaiban pedig európaiak hemzsegnek a kereskedő országok mindegyikéből. Mindig tarka népek tömkelegét képezte s etnográfiai tekintetben sohasem volt egyöntetű. Az ország maga is egy kaosz. De a földközi tenger keleti oldalán, kitünő helyen fekvén, már az őskorban is kiváló kereskedelmi fontossággal bírt s mióta az újabb európai civilizáció emeltyűi ott is működnek, Szíria, az Eufrát vidéki országoknak mintegy kapuja, okvetlenül az eddiginél is nagyobb mérvben emelkedni fog. A kereskedelemben gabnával, hüvelyesekkel, szeszammal olajokkal, déli gyümölcsessel s egy kevés rizsszel is szerepel. Sidon és Beyrut körül a cukornád ép oly jó, mint Egyiptom deltájában; a zíriai dohány kitünő s az eperfa, mely a druzok földjének jellegzetes fája, a nagyobb mérvű selyemtenyésztést is lehetővé teszi. A kochenille-tenyésztés sem megvetendő. Jaffa körül kiváló citrom, Tripoliban pedig olyan narancs terem, mely a máltával vetekedik; a beyruti fügét, banánt nagyra becsülik. Ezekhez a terményekhez járul még a krapp, a len, a sáfrán, a gubacs és méz. Gyapotja is kiváló, a georgiaihoz és a Karolinák gyapotjához hasonló. Vannak bivalyai, tevéi és kiváló lovai is.

Ázsianak nyugati nyúlványa másképp Natolia tágabb értelemben a törökök Anadolija szintén átmeneti vidék volt és összekötő kapcsolatot képezett a kelet s a nyugat között. Manapság az ozmán birodalom e részén az európaiak befolyása nemcsak a tengeri kikötőhelyeken, hanem bent a szárazföldön is egyre jobban érvényesül a kelet embere és belátni kénytelen, hogy az európai civilizáció elől hovatovább el nem zárkozhatik. Minél élénkebbé lesz a kereskedelem, annál több specifikusan keleties jellemvonás van tünőfélben. A szorgalom, a műveltség s a vállal-

kozási szellem lassankint e vidékeken is mindinkább tért hódít. A lakosok törökök, turkomannok, kurd nomádok, cigányok, görögök, örmények, zsidók s néhány ezernye európai.

A Taurus erdősített hegyei ház és hajóépítésre szolgáló fát adnak. Gyümölcsfái közül kiváló a dió; a gyapot termelése szépen halad. Kivitelevan gubacsból, különféle droguákból, gummiból, sáfránból, opiumból, viaszból, közönséges gyapjúból, angoragyapjúból, szivacsból, pióczából és selyemből. Rengeteg ásványkincsei parlagon hevernek. Trapezunt, Tokat és Kastamuni mellett vannak rézbányái, Karemaniában nagymennyiségű vasércz, Tosangluban ón, Heraclea mellett pedig kőszén nyeretik. De arany, ezüst, kén, márvány és tajték is van.

Armenia és Kurdisztán, vagyis az Eufrát és Tigris forrásvidéke mindkettő jobbadán hegyes vidék, részben pedig fensík, a melyből számtalan folyam, különösen pedig az Eufrát és Tigris fakad. Armenia faszegény és kevés kivitelre alkalmas terménye van. Ide tartozik a piretrum, melyből az úgynevezett kaukázusi rovarport készítenek s a gubacs. Földművelése is csekély, állattenyésztése már fontosabb. Ezüst és vörösrézbányái azonban vannak s vasérczekben is gazdag. A belföldi geográfusok állítása szerint Armenia, különösen pedig az Ararat képezi a «földnek közepét». Ebből az országból, melyet a bennszülöttek Hajasdannak mondanak, a kereskedő lakosok három világrészt is elárasztottak; a kelet kereskedelmében sokkal nagyobb szerepet játszanak, mint a parsisok, hazájukban pedig olyat, mint a zsidók Európában.

Kurdisztán nyugati felében szintén sok az örmény, a déli lapályokat azonban már a kurdok népesítik, a régi világ kardukai, kik ebből a hegyes hazájukból mindenfelé elterjedtek, egyrészt a kisázsiai Ciliciáig, másrészt a perzsák Korassan-áig. Hadakozók és bátrak, saját főnökeik alatt élnek s az ozmán szultánnak nem igen engedelmeskednek; részben letelepültek, részben még nomádok s miután a rablást nem tekintik tisztességtelen foglalkozásnak, a kereskedelemre nézve nagyon veszedelmesek s a bagdadi vasút kiépítésének is ők a legnagyobb ellenzői. Kurdisztán déli része már forró s itt van adatolyapálmának a határa. Középkurdisztán az olajfák, a fügék, eperfák és gránátalmák hazája. Ezüstje és vörösréze csekély, kőszene is van, نفتája pedig bőséges.

El Dsezireh és Irak Arabi gyűjtőnevek alá foglalható az Eufrat és Tigris között elterülő föld, valamint azon alól a folyók egyesülésétől a perzsatengeröbölhöz húzó vidék, vagyis a régi Asszírnia nagy része, valamint Mezopotámia Babylonnal és Kaldaeával. Az El-Dsezireh, az arabok és törökök «szigete» Kurdisztán déli részétől Bagdadig nyúlik; az azon aluli vidék egész le a tengerig Irak Arabinak hivatik. Ez az egész régió, mely hajdan kulturáját a messze nyugat felé terjeszté, az ókorban legnagyobb virágzásban állott s még a középkorban is gazdagnak volt nevezhető; mióta azonban a föld a törökök uralma alá jutott, minden pusztulásnak indult. Az öntöző csatornák nagy része eliszapolódott és kiszáradt; a sivatag homokja mindegyre több és több földet elhódít, minden kulturélet eltűnt, elenyészett. Művelés alatt ma már nagyon kicsi terület áll; főgyümölcse a datolya; azonkívül a nomádok kitűnő lovakat tenyésztenek. Ennek az egész vidéknek nem volna egyéb szükségére, csak épen nyugalomra, rendezett közigazgatásra s szorgalmas lakókra s nagyon rövid időn belül a legtermékenyebb földdé válhatnék az egész vidék. A föld főleg a Sat-el-Arab körül nagyon termékeny s a régi öntöző csatornák helyreállítása által a sivatagból is tetemes termőföld volna elhódítható.

Mezopotámiának legkiválóbb kereskedelmi helye Bagdad, mely felette kedvező fekvésénél fogva épúgy, mint a régi időkben Babylon, Seleucia és Ktesiphon, — a mely városoknak helyét ma elfoglalja — kereskedelmi központot képez. Az abassid kalifák alatt világváros volt s Harun al Raschidnak kedvencz tartózkodási helye; fénykora azonban letűnt akkor, midőn 1258-ban a mongolok által majdnem egészen leromboltatott. Lakosainak száma most legfeljebb 60—70,000. A Tigris mellett fekszik s a folyó két partján hajóhid vezet át. Régi időkben ipara nagyon fejlett volt; aranyból s ezüstből szőtt pompás szöveteket, mintázott bársonyokat s damasztokat, pamutszöveteket, szőnyegeket, tarka marokinokat gyártott, míg manap külső kereskedelme épen csak a beduinok számára készült durva pamutszövetekre szorítkozik. A kézművesei ma ügyetlenek. De mint kereskedelmi város bár az utolsó években hanyatlott, mégis megállja a helyét. Azelőtt rakodóhelye volt mindazoknak az árúknak, melyek Perzsiából s a szomszédos helyekről Konstantinápolyba szállít-

tattak. Mióta azonban a gőzhajókat a Fekete tengeren egész Trapezuntig kiterjesztettek, a perzsa kereskedelem nagy része Armenián keresztül vette útját. A mit azonban Perzsiából Irak Arabiába, Szíriába és Arábiába küldetnek, azt Bagdadnak irányítják. Az arabok, valamint Kaldea, Babilonia s a szomszédos perzsa és kurd vidékek ma is ellátják Bagdadot a szükséges árúkkal. Az ottani kanokban és bazároknak a perzsa sálók és szőnyegek, ind selymek s európai kézműárúk mindig vevőkre találhatnak. Fontos körülmény az áruforgalomra, hogy a perzsa zarándokok, kik a Bagdadtól nem messze, az Eufrát jobb partján fekvő Kerbela és Mesed Ali búcsúhelyekre zarándokolnak, Bagdadban végzik a vásárlásaikat. Legjobb keletje van a keskenysávú, több színben nyomtatott kattunkelméknek; aztán a félgyártmányoknak, fegyvereknek, nevezetesen dupla csővéeknek a perzsák számára s hosszú puskacsöveknek az arabok részére. Üvegáru nem igen kel el, de a réz és a szövetség annál inkább. Gyarmatárúkat s cukrot nem szabad a vásárra hozni. A kaliko- és vasrúd-kereskedés egészen az angol kereskedők kezében van; Perzsia erős és tartós bőröket ad; dohányt nagy tömlőtutajokon vízen hoznak Kerkukból és Perzsiából. A Kurdisztán tölgyerdeiből nyert cserzőgubacsokat ugyancsak tutajokon hozzák le a Tigrisen s Bagdadban eladják, részben pedig hajókba rakva Basrából Indiába vagy Európába viszik. Legfontosabb kiviteli czikke különben a gyapot, melyet tavasszal nagy mennyiségben tevéken Mezopotámián és a sivatagon keresztül szállítanak Aleppoba, onnan pedig jobbadán Marseilleba. Indiába rizst, gabnát, datolyát és lovakat, az ázsiai Törökország különböző vidékeire datolyát, bivalybőröket visznek, melyek déli Kisázsziában Sivasig, sőt még arrább is vevőkre találhatnak. A kereskedelmi érték és forgalom körülbelül 32 millió koronára tehető. De úgy Bagdadnak, mint az alatta fekvő Basra-nak jövője az Eufrátvasút létesítésétől függ, csak ez a leggyorsabb s legolcsóbb közlekedési eszköz adhatván vissza a mezopotámiai vidékeknek előbbi jelentőségüket.

A vasút határozottan jövedelmezőnek ígérkezik, mert nemcsak a népnek, de a nép és az ország bevételeinek a növekedésével fog járni. Az egész vasút különben csak akkor és úgy fizeti ki magát, ha az általa szelt vonalakon a régi kornak kultu-

rája újra feléled, első sorban pedig a gabonaforgalomra fektetik a főszűly, mert Anatólia, északi Szíria, Mezopotámia és az Irak együttvéve oly nagy mennyiségeket termelhetnek, mint egész Oroszország.

Második nagyfontosságú nyersterménye az északnyugati Mezopotániában s a vele szomszéd Szíriában szintén már az ókorban termelt gyapot, melynek termelési határa egész mélyen belenyúlik a Belich és Chabur melletti vidékekig; ma csak a közbiztonság és a közlekedési eszközök hiánya állja e termelésnek útját.

További gazdagságát képezi a vasút által átszelendő vidéknek a nafta: az iráni hegységtől kezdve az Eufrat és Tigris vidékén keresztül az arábiai sivatagig, nevezetesen a Korkuk, a Tigris melletti Tekrit és az Eufrat melletti Ilit vidéke egészen át meg át van itatva bitumen, nafta és gázalakú szénhidrogén által, melyekből évenként milliók és ismét milliók nyerhetők.

De hiszen nem is arról van szó, hogy ezek a természeti és nagy mennyiségekben meglevő kincsek kiaknázhatók-e, mert erre nézve tudjuk, hogy a Bagdadi vasút által szelt országok mik voltak már a múltban s így következtetés vonható arra, mik lehetnek a jövőben is; ez tehát nem is feltevés, hanem már régen bebizonyított tény, mert a Tigris és Eufrat vidékének régi kulturája is épen a földművelésen, gabonagazdagságán s a lakosságának ez által feltételezett sűrűségén alapult. Hozzá kell e megjegyzésekhez még fűznünk azt, hogy az égalj azóta semmiféle változáson, természeti rázkódáson át nem ment, a prosperitásra nézve az akkor fennállott feltételek ma is meg vannak s ennek folytán semmi akadály nincs annak, hogy kellően alkalmazott közbiztonsági rendszabályok s helyes befektetések által az a régi állapot újból elő nem állhatna.

Manapság, midőn a kereskedelmi verseny az egész világon olyannyira érvényesül, minden attól függ, hogy a legrövidebb és legolcsóbb utakat keressük fel, azokat tegyük járhatókká. A régi kelet az új közlekedési eszközök kifejlése mellett régi jelentőségét ismét vissza nyeri. Már a suezi csatorna is nagy mérvben megrövidítette a Középtenger mellékének az Indiákba, Ázsiába és Ausztráliába vezető utakat. A mióta a Fekete-tengert a szabad kereskedelemnek megnyitották s gőzösök szelik, a forgalom új meg új utirányokba terelődött,

a régi kereskedelmi utnak többé-kevésbé elvesztették előbbi jelentőségüket. Oroszország befejezte Potitól Tifliszig tervezett vasútját, másik vasútja a Kaspr-tengertől az Aral-tóig fog vonulni; ettől a tótól kezdve a Jaxartes mentén mintegy 100 mértföldnyi távolságra a kokandi kanátus szívéig, tehát egész Turkesztánig gőzhajójáratok fogják közvetíteni a forgalmat, a mely belső Ázsia és India kereskedelmére nézve kiváló fontossággal bír. Ilyen körülmények között nagyon természetes, hogy Angliának nagyon érdekében fekvők az, hogy a legrövidebb, más hatalom által ellenőrizhetlen utat alkossa meg Indiába, vagyis az Eufrátvasut.

Erre nézve 60 évvel ezelőtt is nem egy tervet készítettek már: 1836-ban javasolták, hogy arról a pontról, hol az Eufrát legközelebb esik a Földközi-tengerhez, t. i. Biredsiktől csatornát építsenek, melynek legmagasabb pontja azonban 1100—1200 lábnyi magasságban feküdt volna. Ezt a tervet persze elejtették. Majd más tervvel hozakodtak elő: a Fekete-tenger Samsum kikötőjétől Kisázsziában Amarián keresztül Tokatba s tovább Sivasig vasút építtessék, feltéve azt, hogy a sínút folytatása Erserumig Arméniában semmi különös technikai nehézségekkel nem fogna járni. Ez a Samsumtól Erserumig vonuló vasút a Trapezunt felőli kereskedelmet tönkre tette s a Potitól Tifliszbe vezető orosz vasútnak hatalmas konkurencziát csinált volna.

Mindezen tervezetéseknél végpontnak, illetve főfontosságú tényezőnek mindig Bagdad tekintett, mely a «britt Indiák kereskedelmi előörse» volt s melyet a perzsa tengeröbölből induló gőzhajók is felkereshettek, meglátogathattak.

A tulajdonképeni Eufrátvasút, vagyis annak a vasútnak, mely völgymentet vezetne, megépítése iránt ugyancsak több terv merült fel. 1856-ban Chesnay ezredes, ugyanaz, ki a folyamot Biredsik-ig már 1835—1837. bejárta és tanulmányozta, olyan vonalat ajánlott, melynek kezdőpontját a Bosporus ázsiai partja, Scutari, Konstantinápolylyal szemben képezné és a mely le Basráig vezetné. Ennek a vasútnak hossza 2530 kilométert tett s négy szakaszból állott volna: az első szakasz Scutaritól Angorán át a Kisil Irmák völgyében Cäsareáig, majd a Tauruszon és Adanán át az Alexandrette (Iskanderun) kikötőig 930 kilométer. — Aleppótól az Eufrat melletti Balisig, és pedig a szíriai szoroson, az Orontes völgyén, az aleppói fensíkon át

270 kilométer. — Balistól Bagdadig és pedig az Eufrát mentén El Hitig, innen a Tigrisig Bagdad mellett 770 kilométer. — Bagdadtól ismét az Eufrat mentén Kornáig és a Sat-el Arab mentén Basráig 560 kilométer.

Ez a terv, bár a többieknek mind alapjául szolgált, nagyon terjedelmesnek találtatott, mert egyszerre az egész utat ölelte fel; egyelőre a kisázsiai vonalat abba kellett volna hagyni s csak Szíriát és Mezopotámiát szem előtt tartani; a londoni alsóház azonban a terv felvetése után immár egyre jobban megbarátkozott az eszmével, hogy az Indiák érdekében Mesopotámiát átszeljék a vasúttal a célból, hogy Európából a szárazon át is összeköttetést létesítsenek.

1851-ben végül csakugyan megalakult egy társaság, mely célul tűzte ki maga elé, hogy Svédiektől, a régi Seleuciától az alexandretti kikötőben fekvő Koweitig vasutat építsen. A fentebb megnevezett Chesney Ferencz és M. William Andrew 1856-ban a magas portától csakugyan kinyerték az engedélyokmányt s a garanciát befektetendő tőkéjük 6%-os kamatoztatására. Csakhogy ez a kamatgarancia sohasem adatott meg. Az angol közvélemény nem igen lelkesülvén a vállalat iránt, az aláírás eredménytelen maradt s az engedélyokmány elévült. A suezi csatorna megnyílt után felmerült ugyan újólág az az eszme, hogy Izmailát Koweittal összekössék, de ez viszont olyan vonal volt, mely a közérdeklődést huzamosabb időre fel nem költethet, mert akkori időben az arabiai sivatagon átvonulni, hol a beduinok s egyéb rablócsordák garázdálkodtak, nagyon merész gondolatnak látszott. Ma persze ez a gondolat nem volna olyan nagyon kivihetetlen, mert ma már ismerik a Nedjid oázist, a mely az útban fekszik s Egyiptomnak ura nem igen mondhat le arról a tervről, hogy Alexandriát az Indiákkal szintén össze ne kösse.

Az oroszok is tervbe vették volt különben, hogy a Középtengert a Perzsa-öböllel összekötik. Wladimir Kapnist gróf által alakított egy szindikátus a szíriai Tripoliból Koweitig vezető legrövidebb útirányt választotta, egy szárnyvonalat tervezvén azonkívül a Bagdad irányában fekvő Kerbeláig. Ez a terv, mely mintegy 800 kilométeren át Szíria sivatagát átszelte volna, már eleve is halva születtnek volt mondható.

Ezt követőleg a kisázsiai vasútépítkezések egész sorozata támadt. 1856-ban az Aidin-vasút angol

társulata kezdte el a Szmirnától Dineirig terjedő vonal építését, mely ma is jól jövedelmező. Néhány évvel később egy másik angol társaság építette meg a Cassabától (Croetus fővárosa, Sardos) Szmirnáig futó vonalat, mely nemsokára folytatást talált Alakéirig. 1895-ben ez a társulat garanciában részesült, hogy vonalát a fensíkig meghosszabbítsa. 1896-ban végpontját, Afioun Karahissart, «az opium fekete kastélyát» érte el. Ez a két vonal, mely az eddigi lassú és körülményes szállítást gyorsá és megbízhatóvá tette, a földművelés forrásait újból megnyitni s Smyrnát a levante kereskedés metropolisává átalakítani volt hivatva. Végül ugyancsak francia-belga pénzen épült ki a mondanía—brussai vonal, mely azonban negyven egy-néhány kilométernél nem hosszabb.

Ez idő alatt maguk a törökök is megépítették az első kisázsiai vasútjukat, a mennyiben a Bosporus ázsiai partjáról Haidár-Pacha fejállomással a bithinumi Nicomediának Ismid állomásáig sínutat raktak. Ez a vonal, mely 1871-től 1873-ig Wilhelm von Pressel württembergi mérnök vezetése alatt épült, mintegy száz kilométernyi hosszúságával arra szolgál, hogy a majdan kiépülő egész bagdadi vasút kiinduló törzsvonalának tekintessék. Presselnek magának is ez volt a terve. Konstantinápolyban nagy kegynek és kedveltségnek örvendvén, egy, az ázsiai Törökország területét felölelő vasúti hálózatot tervezett. Szerinte a fővonalnak Sivason, Diarbekiron, Mossulon, Bagdadon és Koweit-en kellett keresztül mennie. Ez a vonal a «központi vonal» nevet nyerte, ellentétjeül az (Erzerumnak vivő) északi vonalnak s a déli vonalnak (Konia felé), mely a központinak versenyvonala lőn. Pressel meghalt 1902-ban a nélkül, hogy terve elfogadását megélhette volna.

A Pressel által tervezett vonal önkezelésben leendő kiépítésének csődöt mondott kísérlete után az ottomán kormány az izmídi vonal kiépítését előbb egy angol, majd utóbb egy német pénzcsopontra bízta. 1888-ban Alfréd Kaulla úgy a meglevő csonka vonalnak, mint az izmid—angorai vonalnak kiépítésére megkapta az engedélyt. Kaulla a berlini Deutsche Bank s egy stuttgarti banknak megbízottjaként szerepelt. Ez a két pénzintézet az «anatoliai császári ottomán vasúttársaság» címe alatt 1889-ben megalakult, még pedig német pénzzel. Ugyanakkor megnyerte az Eski Kehirtől Koniaig vivő szárnyvonalnak és az angora—cesareai,

Sivason és Diarbekiron át Bagdadig vezető vonalnak engedélyét is.

A semmi különös nehézségekkel nem járó eski—kehir—koniai vonal 1896-ban kiépült. Miután a vasút Izmid—Eskikehir között 800 méternyi magasságot elérve, a töröksvájcz festői szorosain át-tört, arra az egyhangú fensíkra ér, a hol a doryléi győztes, bouilloni Gottfried kereszties hadai szenvedtek annyit éhen, szomjan. III. Konrád, a későbbi Barbarossa Frigyes e kietlen vidéknek minél előbb hátat fordítani sietett. A mintegy tíz év óta erre száguldó mozdony két híres török emporiumot érint, Koniát, a régi Iconiumot, a selisukok híres városát, és Konstantinápolyt, a bizanczi császárságnak fő-főhelyét, az ottománok büszkeségét. Az angorai—cesaréi vonal kiépítésétől ellenben, nagyon költségesnek találtatván, jóformán azonnal lemondottak, lemondván ezzel persze a Bagdadig leendő meghosszabbítás tervéről is, a mely tehát ismét a lomtárba került s messzebb állott a megvalósításától, mint valaha.

Konstantinápolyban ez idő alatt egyik intriga a másikat érte, mindegyik követ a maga hatalmaságának embereit fogadván a pártfogásába. Több éven eldöntetlen maradt az alattomban folytatott ütközet. Ez alatt pedig a német befolyás egyre nőtt, egyre nagyobb mérvben hódított. 1899-ben Siemens, az anatóliai vasutak akkori igazgatóságának elnöke, elvben megkapta a Koniától a Perzsa-öböl felé futó vasúti vonalra az engedélyt. A lökést erre a választásra és eldöntésre az ottomán kormány kívülről kapta meg. Oroszország ugyanis főként az északi vonalat nézte rossz szemmel. Kíváncsi szemmel nézván már régóta Erzerum felé, csakis kedvetlenül fogadhatott olyan tervet, mely a török hadaknak az orosz határ felé való összpontosítását olyan nagy mértékben előmozdítani volt képes. Hogy ezt a veszélyt elkerülje, a megfélemlítés eszközét választotta. A csár 1900-ban követe által a portától a hátralékban levő évi hadijárulékoknak azonnali megfizetését követelte, miket az orosz-török háborúnak Berlinben történt befejezése alkalmával megállapítottak s mely mintegy 57.000,000 frankra rugott. Nem is vonta vissza e követelését mindaddig, míg csak császári iradét nem csikart ki, melyben az oroszoknak az elsőbbségi jog meg adatik arra, hogy a Fekete-tenger partjait érintő mindennemű közlekedési utakat a bagdadi vasúthoz hasonló feltételek mel-

lett ők építhetik ki még pedig az eddig e vidékre kiadot engedélyek fentartása mellett.

Miután az északi útirány ilyképen egészen el volt zárva, a német mérnökök a déli vonalat voltak kénytelenek választani. Ez az a vonal, mely a konvenczióban «az anatóliai vonalaknak a Perzsa-öböl felé leendő kiterjesztésére» megadatott, mely konvencziót Zehni pasa, az ottomán kereskedelmi és közlekedési miniszter az ottomán kormány nevében, továbbá M. Arthur Gwinner a Deutsche Bank nevében s végül Zander es Huguenin urak az anatóliai vasút nevében aláírtak. Németország megnyerte a játszmát. Az 1903. évi márczius 3-án aláírt okmány ma is érvényben áll és az engedélyokmány minden egyes pontozata a németeknek a bagdadi vasutak körül kifejtett és megvívott harczában egy-egy győzelemnek mondható és minősíthető.

Győzelemnek igenis, mert a vasút engedélyezésének s a bagdadi vasút kiépítésének e rövid körvonalakban eszetelt története évekig tartott, számtalan érdeket érintett, sok eltitkolt célt szolgált, sőt a német birodalom fejének a közbenjöttét is szükségessé tette.

Az eddigiekből azt láttuk, hogy a vasút nemzetgazdasági fontosságának felismerői, az útvonal tanulmányozói, az első sínek lerakói, az első tőke befektetői korántsem a németek voltak s daczára ennek, az oly nagy fontosságú vasút most mégis nekik jut; ez persze csak úgy vált lehetővé, hogy semmi alkalmat el nem mulasztottak; korán felismervén a vonal kiépítésének nagy horderejét, éber figyelemmel kísérték az ügy fejlődésének minden fázisát s mikor az időt alkalmasnak vélték, kiléptek a tétlenségből a tettek mezejére s a mások által vetett gyümölcsöt ők aratták le; hogy ez így van, lépésről-lépésre beigazolható.

Tervszerűen, előre megfontolt, higgadt volt az eljárásuk; titokban működtek, titokban készítették elő a talajt s ha kellett, egyenesen eltagadták a hódítás, a foglalás, az érdeklődésnek még a gondolatát is. Csak egész röviden fogjuk elmondani, miféle eszközökkel éltek.

1867 április 17-én nyerte el a nálunk is ismert Hirsch a török szultántól az európai török vasutak megépítésére a koncessziót; meg is építette a vasutat 1312 kilométernyi hosszban; ez a vasút francia pénzen épült, később a vasút czimletei Ausztria-Magyarországba kerültek, a vasút is azt

a jelleget vette fel. Hirsch báró halálával azonban, kinek a vasúti értékekből nagy készlete volt, ezt a készletet a résen álló Németország, illetve a zürichi bank révén a berlini Deutsche Bank vásárolta meg; a zürichi bank révén azért, nehogy a törökök észrevegyék az ottomán vasutaknak német befolyás alá jutását. Ez volt a német hódítás első fázisa s mint látjuk, ez sem történt egyenes úton. Ettől a percztől kezdve a Deutsche Bank és az ugyancsak ennek tulajdonát képező anatóliai vasút lett Törökországban az úr.

A Mersina-adanai társulat kicsi, de nagyon fontos vonalat képvisel; 1902-ben francia-angol társulat gyanánt alakult; az angolok később kiváltak; ez a társulat Osmanien át Biredjekig akarta folytatni a vonalát, hogy az Eufrátot s a karavánutat elérje; az anatóliai vasút a portánál addig áskálódott, míg a porta megtagadta a társulat kérelmét; a németek ekkor kerülő úton minden címletet magukhoz váltottak; most e vonalon is ők az urak.

(Befejező közlemény következik.)

v.

Krónika.

A német császár angolországi útja megint jó alkalom a legkülömbféle félhivatalosoknak, hogy hit és gondolat, de főképp értesülés nélkül elmélkedjenek eloszlott felhőkről, biztosított békéről s egyéb ilyen s ehhez hasonló jókról. Valójában senkinek sem kötik orrára, mi az, a mi ilyenkor tulajdonképp történik, s rendszerint, hogy úgy mondjam, csak a bonczolás deríti ki, hónapok vagy évek múlva, hogy milyen háború készült vagy vivatott meg vértelen, mikor két ilyen nagy Isten teremtése kocczintja össze a poharát s éretti össze a bajuszát. Mert bármekkora béke közepett éljünk is: voltaképp mindig háború folyik, csak nem mindig az ágyú s a szurony baromi instrumentumával. Anglia s a Német Birodalom közt évek óta folyik a háború, és, a mennyire mai dolgokat mai szemmel meg lehet látni s át lehet tekinteni, a háborúban Anglia győzött. Minden, a mi évek óta Európában s a Keleten történik, Anglia javára történik, s Angliának, mely valaha kénytelen volt úgy tenni, mintha büszke volna az ő fényes elszigeteltségére, sikerült magát mindenfelé bebiztosítani s Németországot jóformán s

majdnem egészen elszigetelni. Sikerült — ez rossz szó, kabalás, ideológus. Mondjuk meg pontosan úgy, hogy a német gazdasági fejlődésnek egy eredendő betegsége állt bosszút az új Birodalmon. A német ipar s a német kereskedelem vetekszik az angollal, de a német tőke nem. A minek következtében a német politika kiterjeszkedésre köteles. Ugyan próbálkozik is vele, ám a német erő ezt a kiterjeszkedést nem bírja. Titokzatos és egyelőre megláthatatlan, hogy ezek a gazdasági fundamentális állapotok mely közökön át hatnak a politikára, de annyira ezek hatnak, s a mai politikai helyzetet annyira világosan csalni, ezek hatásából magyarázhatni meg, hogy szinte kísérteties. Mert íme: Európa három fő hatalma közül a német az, melynek van nagyszerű hadserege, elég szép flottája; van óriási ipara és kereskedelme, de a tőkéje nem elég nagy. Nos: ez a hatalom harmadik helyen áll Európában. Franciaország fegyverrel bírja a versenyt, s bár ipara és kereskedelme tulajdonképp nem szorul terjeszkedésre, de tőkében e nemzet kifogyhatatlan. Nos: Franciaország ma második helyen áll Európában. S itt van végre Anglia: tökéletes flottával, nem fitymálni való s most komoly reformok előtt álló hadsereggel; egy minden világi jókban bővelkedő nemzet, mely még az amerikai piac szivása közepett is rendelkezik óriási ipari és kereskedelmi fejlettségének megfelelő óriási tőkével — s ez az Anglia ma a világ ura, ennek az Angliának ma minden sikerül, ezzel az Angliával az utóbbi hónapokban kénytelen volt számolni, leszámolni vagy osztozkodni Japán, Oroszország s a Német Birodalom, s ezen Angliának nyomása alatt van ma egyensúlyban Olaszország, a mi monarchiánk s az egész Balkán. Most már nyugodtan békülhet s barátkozhatik a jól temponált Edvárd a hirtelenkedő Vilmossal, sőt nem lesz nehéz a poroszok urát összecsókolóztatnia a derék Fallièresrel. Mialatt a világ lélekszakadva leste, lesz-e angol-német, kitör-e német-francia háború, azalatt voltaképp mindkét háború lezajlott. Fölösleges volna mégegyszer megvívni ágyúval és szuronynyal. A király-találkozások nem csinálói a történelemnek, csak külső jelentkezései, mint a lázhólyag, néha a nátha előtt, néha a nátha után.

A már elintézett német-angol ügynél történetíró szemmel nézve szinte érdekesebb, mert mintegy tudományosan pikáns egy más folyamat, melynek

külső jelentkezése is meglesz a spanyol királyi párnak legközelebbi angolországi látogatásában. Magánál e látogatásnál még szimbolumabb szimbolum volt a készség, melylyel az angol udvar házasságszerzői a szép és egészséges Battenberg-lányt a nem túlságosan jó tüdejű Alfonzóhoz hozzáadták. Mindig nevettem azokon a történet-írókon, a kik komolyan azt hiszik, hogy a hajdani Habsburgok valóban összeházasodták azt a teméntelen sok földet, melynek urai lettek. Megfordítva igaz: a gazdaságpolitikai szükség, mely e roppant területeket együvé terelte, kiütközött a dinasztia házassági politikájában is. Hogyne ütköznék ki ma az angol udvaréban, hogyne fogódznék s fonódnék össze az angol s a spanyol dinasztia, mikor Spanyolország ma — köztünk legyen mondva — angol birtok? S nem mától fogva az. A jó memóriájú kegyes olvasót emlékeztetem a régi *Uj Magyar Szemlének* búr háboru idejebeli krónikáira; egyikben, emlékszem, szóvá tettem a hatalmas szemkörű Salisbury marquisnak egy különös és a napi sajtó figyelmét elkerült mondását, a veszendő kis nemzetekről elmélkedőt, melyeknek nincs joguk nem szolgálni az életre képesebb és hivatottabb nagyokat. A ki egy kicsit belátott a kulisszák mögé, meg kellett látnia, hogy a szűkszavú angol nem Déli Afrikáról beszél, melynek sorsa nem lehetett kétséges, hanem déli, délnyugati Európáról, melynek sorsára nem figyeltek. Spanyolországról és Portugalliáról volt és van szó az angol politikában, akár beszélnek róla, akár nem, akár háborúra kerül a dolog, akár nem, akár anektálni fogja valaha is Anglia, vagy megelégszik azzal, hogy mint már körülbelül ma is, valószínű ura legyen. Nemcsak a földrajz, a haditehnikai szükség rendeli az ibériai félszigetet Anglia birtokának, hanem a pénz, az angol pénz; egyszerűen zsebében van Angliának, s a kinek a zsebében vagyunk, annak szolgálai vagyunk.

A történelmi materializmus kiegészítésre szorul — jobban mondva még igazabb, még teljesebb, mint a hogy első meglátói megkonstruálták. Mert nemcsak hogy az igaz, egy felől, hogy a politikát gazdasági mozgatók mozgatják, nemcsak az igaz, másfelől, hogy akármily megszakításokkal, hullámzásokkal s ideig-óráig való kivételekkel, de a tőke koncentrációja fel nem tartóztathatóan száguld előre, de igaz az is (és meglepő és kísérteties igazság) hogy voltaképp *ez* a tőke koncen-

tráció folyik a diplomáciai történelemben, a politikai szövetségekben, a legkülönbféle természetű dinasztikus és imperiális politikákban; nem *ugyanilyen* folyamat, hanem *maga* ez a folyamat. Az angol birodalom, az angol politika, az újabb szédületes angol érvényesülés nem rokonjelenség, terem az amerikai trust-konglomerációval, hanem maga egy ilyen rengeteg és mindeneknél hatalmasabb erő-összehalmozódás, s ha valamelyik amerikai petróleumkirálynak eszébe jutna komolyra váltani a királyságát és *cher cousinnek* titulálnia Edvárd királyt, az még csak tolakodás sem volna. S kell-e a nemzetközi osztályfolyamatnak igazolhatóbb jelensége, mint olyan hajdan hatalmas hatalomnak, a minő a spanyol, szemünk előtt történő leproletárosodása?

I—S.

Jegyzetek.

Tinódi Sebestyén ellen igaz magyarok ebben az országban nem ágálhatnak. Jóraivaló, derék lantos volt ő kegyelme, a kire a mohácsi vész után következő zivataros idők sötétségében bizonyára nagy szükség is volt. Portáról-portára kóborolván, enmaga szerette vitézi versezetit nyilván fölöttel lelkes hangon énekelte a haza teméntelen baja fölött búsongó gazdag uraságoknak, kik az «utolsó hegedős» énekét és személyét illendőképpen taksálni tudták. Milyen lehetett a derék lantos éneke, arról nem maradt mireánk írott emlékezet, — vitézi strófáinak nagyrésze azonban megmaradt, s azokról bizony még a legádázabb hízelgés sem meri állítani, hogy valamelyes atyafiságot tartanak a poézissel. Igen emberséges, igen szimpla, igen közönséges poémák kerültek ki a sok vidéket bebarangoló jó Tinódi Sebestyén lantos rímfaragászati műhelyéből — nem igen valóknak arra, hogy versezeteknek neveztessenek. Inkább krónikák voltak, vagy ha úgy tetszik: megbízható riportok egyes eseményekről, főleg azonban egyes érdemben és világi jóban dús férfiakról, kik a lelkesen éneklő lantost — mondom — megbecsülték. Mégis belekerült ő kigyelme azon tíz darab szobrocška-csoportba, melyet Ő felsége ezelőtt kilencz esztendővel szeretett magyar székvárosának ajándékozni méltóztatott. Báró Bánffy Dezső a ludas e szobrocškák erányában, őt kellene voltaképpen megkérdezni, hogy miért öntette ércbe jó Tinódit és ha már meg is öntette, miért nem oktatta ki a székesfővárost, hogy ezt a karcsú lantost ne helyezzék el az elképzelhető legroszabb helyre: a *Népszínház* elé. Mert ugyan mit keres Tinódi a Népszínház előtt? A szobor csinos munka; könnyedén, grációzusan

ül az alája rendelt terméskövön, gitárral a kezében persze, a mint illik — de mit keres éppen a Népszínház előtt? Eltekintve attól a kis tévedéstől, hogy a «jozéfistátlerek» konokul Bob herczegnek tartják — akárhol inkább helyén lenne, csak éppen azon az egyetlen ponton nem, a mely mindenek igazságos meggyőződése szerint, a *Blaháné* helye. A budapesti Népszínház elé Blaháné szobra való és nem a Tinódié. Bármily feledékeny legyen is a modern ember és bármily hálátlan a mult gyönyörű sikerei megbecsülésében: ebben az egy dologban talán mégis csak egyetértünk... vagy mi az ördög? Ne a mostani keservesen vergődő Népszínház-Vigoperát nézzük (a mely, haj! dehogy is vig...) hanem a régít, a mely értékes, becsületes és minden hála méltó missziót töltött be, Blaháné hosszú uralkodása idején, a magyar érzés diadalmas terjesztésében és bizonynyal egyik leszünk abban a meggyőződésben is, hogy Tinódi lantosnak azon a helyen, a hová leültették, nincs semmi keresete. Keljen föl tehát a derék rímfaragó és menjen el onnan: az a hely ott a Blaháné helye. Neki van joga hozzá és senki másnak. Legalább is illetlenség, hogy az úgynevezett «intéző körök» a legnagyobb magyar művészasszony e természetes jogáról megfélelkeztek.

★

A francia zsidók. Franciaországban az egyház és állam szétválasztásáról szóló törvény a zsidóság közt is érezteti hatását és a zsidó egyházi életben is modernebb irányzat kialakulására adott impulzust. Nemrégén Párisban a bordeauxi főrabbi elnöklete alatt kongresszus volt, a mely a zsidó házasságkötésnél eddig divatban volt ritusok nagy részét *eltörölte*. Párisban a reformzsidóság nagy hitközséget is alakított, a melybe eddig számos előkelő ember lépett be, többek közt *Reinach*, *Cremieux* szenátor, *Levy* Szalvátor és mások. A modernista zsidó hitközség, a Rue Copernicon házat vásárolt és abban templomot és iskolát létesített. Az iskolai tanítást, ideértve a hitoktatást is, a legszabadabb szellemben fogják vezetni. A szombati istentiszteletet egyelőre megtartják, de az általános pihenőnap a vasárnap lesz, a melyen prédikációs istentiszteletet tartanak. A prédikációt vagy a rabbi, vagy a hívők közül valaki fogja mondani. A templomban a férfiak kalap nélkül imádkoznak és az eddigi szokás ellenére, a nőknek nem lesz külön helyük. A kettős ünnepek másodnapját is eltörlik és az engesztelési napon is csak két egy-egy órás istentiszteletet tartanak.

★

Téli tárlat. A Múcsarnokban megnyílt a téli tárlat. Ötszáznyolczvankét kép és szobor foglalja el a termet, ezúttal szembetűnően azért, mert kiállításnak okvetlenül lennie kell, akár van rá alkalmas anyag, akár

nincs. Hát erre a mostani téli tárlatra csakugyan *nem* volt. Rég ideje láttunk gyengébb «tömeget» színben, kivitelben, eredetiségben sablonosabb alkotásokat, mint ez a masszára nézve eléggé tömeges ú. n. téli tárlat, melyet ez okon csak tudomásul vesznek a művészet komoly barátai, rosszat mondani róla azonban nem tartják szükségesnek. Érdeemes lenne egyébként plebisciztumot rendezni arra nézve, hogy tisztázódjék a kérdés: okvetlen muszáj-e kiállítást rendezni, vagy nem okvetlenül muszáj?

★

A kamarillák alkonya. A diplomáciai és katonai kamarilláról nekünk is voltak egynémely tapasztalataink a multban, s akadnak megfigyeléseink — állítólag — a nem nagyon régi multból is. Adatik azonban tudtára az egész világnak, hogy ez a fogalom «kamarilla» többé nem létezik. A zseniális német császár minap ultimátumot küldött e rút fogalomról a világnak és ebben az erélyes ultimátumban összemorzsolta és lehetetlenné tette az összes európai udvarok közül gyanított kamarillákat. A londoni «Westminster Gazette» szerint a császár ugyanis szórul-szóra ezeket mondta: «Én nem akarok egyszerű báb lenni. Tudja meg a nép, hogy ha én egy törvényt vagy egy rendeletet aláírok, az a magam véleményének kifejezése. Nagyon megütköztem azon, a mit a lapokban a kamarilláról olvastam. Az én környezetemben nem volt kamarilla, a mely bármiféle befolyást gyakorolt volna reám és a mely magánérdek szolgálatában állott volna. El nem tudom gondolni, hogy juthatott ilyesmi az embereknek eszébe. Én a magam nézetét teljesen függetlenül alkotom meg. Megbotránkozással utasítom vissza azt az állítást, hogy a kormányomat és a német birodalom vagy Poroszország érdekeit érintő politika kérdéseiben olyanok befolyásoltak volna, a kiket személyes barátaimul tekintettem, s a kiknek társaságában oly okokból éltem, a melyeknek semmi közük a politikához. Ez a szó: «kamarilla» csunya és undorodom tőle. Engem semmiféle csoport, sem pedig egyének nem befolyásolnak s a mióta a trónon ülök, nem vettem észre ilyen csoport létezését és senkit sem tudok, a kinek cselekedetem vagy ítéletem függetlenségét feláldoztam volna.» Ez érzbe vésni való, büszke és hatalmas szózat bizonyára szerte fog harsogni az egész világon és nem fog akadni udvar, a mely bármely néven nevezendő «kamarilla» ellen a leghevesebben ne tiltakoznék és nem fog akadni oly konokul elkeseredett hazaffy sehol a világon, még talán Czegléden sem... a ki a nagy germán imperátor által örökre szétzúzott kamarillát elbusult nyelvére venni ne átalja. Ma II. Vilmos áll a Föld fókuszában. Ő a kezdet és a vég. Utána indulnak udvarok, katonák, polgárok és az összes tollatlan kétlábúak. Még a szamarak is. Sőt

a diplomaták is. Ha tehát II. Vilmos kijelenti, hogy ez a szó «kamarilla» csunya és undorító, mérget vehet rá a legsavanyúbb skeptikus is, hogy katonák, polgárok, szamarak és minden egyebek csunyanak és undorítóknak fogják találni ezt a fogalmat Madridtól Vladivosztokig és le a Jóremény-fokig. Kamarillák tehát nincsenek többé, valamint nincsenek boszorkányok sem. A teljesség kedvéért és az elkerülhetetlenül szükséges point végéért, suttymban egyébként idejegyezzük az Irás szavait is: «ha ki pedig ezt nem hiéni — nem idézőlénd».

Szemle.

A londoni magyar kiállításról. A londoni, 1908-ban rendezendő magyar kiállítás érdekében a nagy-, közép- és kisbizottság annyi reklámmal dolgozik, hogy az ország végül komolyan azt fogja hinni, hogy Londonban olyan kiállítás készül, melyre büszke lehet Magyarország. A kiállítás rendezőbizottsága azt is el akarja hitetni az országgal, hogy egész Anglia lázas érdeklődéssel kíséri a kiállítás előkészítési munkálatait. Pedig valóság az, hogy a londoni mulatóhelyen rendezendő magyar kiállítás iránt a mulatóhely vállalkozóján kívül igen kevés ember érdeklődik Angliában, mert ha valakinek észébe jut lázasan érdeklődni valamilyen kiállítás iránt, úgy ezt az érdeklődést teljesen leköti a hatalmas francia kiállítás, amelyet egyidőben rendeznek a magyarral. Ugy látszik, ezt jól tudja a kereskedelmi kormány is, mert a minap arról értesítette a budapesti kereskedelmi és iparkamarát, hogy a magyar minisztertanács az 1908-ra tervbe vett londoni magyar kiállítás rendezőségének kérelmére elhatározta, hogy ámbár a kiállítást magánvállalkozásnak tekinti s mint ilyent a kormány anyagilag nem segíeyezheti, mindazonáltal erkölcsi támogatásban kívánja részesíteni. Ebből kitűnik, hogy a londoni magyar kiállítás nem egyéb, mint magánvállalkozók lelkes munkája. A kormánynak a nyilatkozata teljesen érthetetlen. Mert ha a kiállítás magánvállalkozás, akkor miért részesíti erkölcsi támogatásban, ha pedig erkölcsi támogatásra méltónak tartja, akkor miért nem ad neki anyagi segítséget is, hogy a magyar kormány erkölcsi támogatásával dicsekedő kiállítás ne valljon szégyent.

Az amerikai piac válsága. Az amerikai piacról ujabban megnyugtatóbb hírek érkeznek, melyeknek jótékony hatása hamarosan kifejezésre is jutott a nemzetközi pénzpiacra és az európai tőzsdéken. A new-yorki hírek is arról számolnak be, hogy ottani mértékadó pénzügyi körök az amerikai pénzpiac tartós javulásában reménykednek. A kincstár ugyanis minden nélkülözhető pénztári készletét a bankok rendelkezésére bocsájtja, úgy, hogy ez idő szerint 205.292,480 dollárt helyezett

el a nemzeti bankban. Cortelyon pénzügyi államtitkár kijelentette, hogy a kincstár még tovább is megy, s ha szükséges még több pénzt is bocsájt a bankok rendelkezésére. A bankjegy forgalmának szaporítása nagyban elő fogja segíteni a pénzpiac helyzetének javulását s az államnyomdában husz millió dollár értékű bankjegyet nyomtattak s ezt abban a perczen forgalomba bocsájt-hatják, amikor az intézetek a bankjegy kibocsájtásához szükséges törvényes alapot megszerezhetik, ezt pedig annál könnyebben meg fogják tenni, mert a kormány arra törekszik, hogy az általa kibocsájtott kilenczven millió dollár értékű állami kötelezvényeket a bankjegy-kibocsájtás céljaira a bankoknak átengedje.

Szerződési tárgyalások Szerbiával. Mig Belgrádban nagyon sötétnek látják a kereskedelmi tárgyalások kilátásait, Bécsből oly hírek érkeznek, melyek a szerződés létrejöttét már a közel jövőben bizonyosnak tekintik. A bécsi híradások szerint a szerb finánczvámmokra vonatkozó differenciák nem oly lényegesek, hogy azokon a tárgyalás megakadhatna. Az élőállat-behozatal teljesen ki lévén zárva, csak a húsbehozatal körül vannak még nézeteltérések, egyrészt állategészségügyi szempontokból, másrészt a kontingensre nézve. A szerb kiküldöttek már megkapták Belgrádból utasításaikat s alkalmasint már legközelebb előadják a differenciákra vonatkozó ellenjavaslataikat. Minthogy Bécsben megvan a készség a szerződés megkötésére, Szerbia belső viszonyai pedig a halogatást már nem tűrik, jogos a remény, hogy a megegyezés mihamar létrejön.

Az őszi virágkiállítás. Az országos Magyar Kertészeti Egyesület virágkiállítása iránt nemesak a budapesti közönség érdeklődik, hanem külföldről itt járt előkelő szakemberek is meglátogatták és a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak az egész kiállításról, de különösen a kolozsvári remek Chrysanthemumokról. A zsűri több kiállítót oklevéllel tüntetett ki.

Az UJ SZEMLE

megjelenik minden hó 1-én és 15-ikén.

Előfizetési ára:	Az előfizetési pénzeket legcélszerűbb utalványon az UJ SZEMLE kiadóhivatalához.
Egész évre 24 kor.	Budapest, IV, Egyetem-utca 4, beküldeni.
Félévre 12 kor.	Előfizetni lehet azonban minden könyvkereskedés utján.
Negyed évre 6 kor.	
Egyes szám 1 kor.	

Az UJ SZEMLE kiadóhivatala.

TARTALOM: A kiegyezés, írta: *Halász Imre.* — Az orosz agrárkérdés — A horvát kiegyezés. — Fiume és a tengerhajózás. — A bagdadi vasut. — Krónika, írta: *I-s.* — Jegyzetek. — Szemle. — Hirdetések.

FELELŐS SZERKESZTŐ: **ABONYI ÁRPÁD.**

Franklin-Társulat nyomdája.

Olajfestésű arczképek. 300 koronától 1000 koronáig vászonra festve, életnagyságban, élőkintéről vagy fényképről is, valamint bármilyen festendő képek teljesen művészi kivitelben megrendelhetők:

Budapest, VIII., Szűz-utca 3. szám alatt

SÁRRÉTI DARÓCZY festőművész műtermében.

Rendkívül finom érzéssel és diskrét egyéni modorossággal igazán jól megfestett, szemet és lelket gyönyörködtető műveim már eddig is sok budapesti és vidéki szalonok elsőrendű gyönyörű díszét képezik. A műpártoló közönség becses figyelmébe ajánlom a magyar hősök: **Rákóczy, Kossuth, Petőfi, Aradi vértanúk arczképeit, szentképeket, tájképeket stb.** mint általam is festett és festendő mesterművek megrendeléseit.

Vagyonos uri emberek mint művészpártfogók kerestetnek!

Az élet megújítása és meghosszabbítása az eredeti amerikai „Elektrophor“-ral.

Villamos orvosi gyógyító készülék magánhasználatra!!

A szenvedő, gyengélkedő és gyenge szervezeted emberiség figyelmét felhívom arra, hogy ezt a villamos készüléket használja, mert az Elektrophor erősíti az idegeket, megújítja a vérünket, élesíti az eszünket és érzeinket, a vérkeringésének és idegrendszerünknek a szabályos működését biztosítja és megóv bennünket minden betegségtől. *Bourg dr.* tanár, a párisi egyetem orvosi fakultásának tagja, az Elektrophorról a következőképp nyilatkozott:

«Nemcsak köszvény, reumat, görcsöket, idegességet és asthmát gyógyítottak vagy legalább is enyhítettek ezer meg ezer olyan esetben «Elektrophor»-ral, a melyben az orvosok tudománya csodát mondott, hanem idegbetegségek, éjféljás, kólika, füzugás, álmatlanság, hipochondrikus állapotban levőknek, de különösen székrekedésben és aranyérbén szenvedők baja ellen alkal-

A villamosság életerő!

mazva, egy néhány nap múlva, de sok esetben néhány óra múlva is csodálatos enyhülést észleltek. Fájdalmas női betegségekben szenvedők majdnem biztos enyhülést és gyógyulást nyernek. Áldott állapotban levő nők sikerrel használhatják.»

Nem romlik! örökké tart! — Egy teljes kis készülék ára 25 K. Gyenge szervezeted részére. Egy teljes nagy készülék ára 50 kor. Idült betegségek gyógyítására. Különleges Elektrophor igen erős árammal 100 kor. A pénz előleges beküldése vagy utánvét mellett szállítja **Auffenberg József Budapest, VII., Verseny-utca 6.** Az «Elektrophor» telepek nélkül ad villamos áramot évekig. Kétúró működéséért kezességet vállalok. Kezelése könnyű, miert is ismeréssel nyilatkozik használója rendszerint.

Magyarok! A kész ruha bécsi gyári munka!

Klein Adolf férfi-szabó-üzlete

Budapest, VI., Desseffy-utca 23. sz.

Készít mérték szerint öltönyt vagy felöltőt 15 forint-tól feljebb valódi gypju-szövet maradékból. — Több évi tapasztalatomat Neuländer Testvérek és Weiner és Grünbaum cs. és kir. udvari szabóknál szereztem.

Művészi munka.

KAKUK ISTVÁN

orthopäd műcipész-mester

Budapest, Mária Terézia-tér 15.

Készíték fájós-, fagyos-, törött- és ludaipu lábakra jó járású cipőket. Parafás és gépes cipőkben különlegességeket magyar, francia és angol szabászat szerint, a modern kívánalmaknak megfelelően.

Kérem társadalmunk előkelőségeit, hogy alkalmi megrendeléseikkel megbizni méltóztassanak.

Minden előítéletet legyőzött már a

„RASOL“ KÉS NÉLKÜL BOROTVÁLTÓ!

EGÉSZSÉGES! KELLEMES! OLOSÓ!

1 kgr. ára 30-szori borotválkozáshoz K 2.40 helyben, vidéken 3 K előzetes beküldése mellett bérmentve. Utánvét 20 fillérrel drágább. — Egyedüli készítő:

„RASOL“ VEGYIPARI VÁLLALAT
Budapest, VI., Váci-körút 55. sz.

Postai és vasuti szétküldés naponta a világ minden részében. Kapható minden drogeriában és jobb fűszerüzletben.

Az oly csunya és kellemetlen női arczsőr eltávolítására legalkalmasabb a **RASOLIN** néhány perc alatt a szőrt az arczról vagy kézről minden fájdalom nélkül eltávolítja. 1 doboz ára 2 K helyben, vidéken K 2.50 előzetes beküldése mellett bérmentve. Egyedüli készítő

„RASOL“ VEGYIPARI VÁLLALAT
Budapest, VI., Váci-körút 55. sz.

Postai és vasuti szétküldés naponta a világ minden részében.

Raktárak Budapesten:

Török József gyógyszerárában,	Király-utca 12. szám.
Neruda Nándor drogeriájában,	Kossuth Lajos-utca 7. sz.
Molnár és Moser	Koronaherczeg-utca 11.
Detsényi Frigyes	Marokkói-utca 1. szám.
Detsényi Károly	Fürdő-utca 10. szám.
Fodor Márton	Király-utca 31. szám.
Ács Mihály	Lipót-körút 27. szám,

és minden drogeriában és illatszerkereskedésben.

Szabadalmi szám 16.794.

BECK KÁROLY

épület- és műlakatos

szab. ablakszeilőztető készülék és önműködő
zajnélküli ajtócsók-készítő.

Budapest, József-utca 14.

3500 darab már használatban van.

Mérték vétele végett sziveskedjék hozzám fordulni.

Ablakszeilőzők árai:

Legnagyobb, legnehezebb és díszes	K 25.—
Rendes ablakok, iskolák, intézetek és ma- gánlakásokhoz	" 13.—
Könnyebb, szimpla ablakokhoz	" 9.—
Klozetablak	" 7.60

Költségvetések ingyen.

Ablakszeilőztető készülékeimet a következő nevezetesebb helyeken használják: Nemzeti Kaszinó, Kereskedelmi minisztérium, Ref. főgymnasium, M. kir. Ludovica, Kispesti állami elemi iskolákban. Több kórház és iskolában a fővárosban és vidéken is kitűnőknek bizonyultak.

Elsőrangú szálloda a fő- és székváros
középpontján.

PANNONIA SZÁLLODA

Budapest, VIII., Rákóczi-út 7,
a keleti és nyugati pályaudvartól egyenlő távol-
ságban. A Nemzeti és Népszínház között.

Villamos vasuti közlekedés minden irányban.

...☎ TELEFON ☎...

**Valamennyi vendégszoba és helyiség
villamos világitással van berendezve.**

*Fürdőszobák, díszes olvasó-terem, villamos
személy felvonó (Lift), gyönyörű üvegfedelű
téli kert stb. — Folyosók, lépcsőház, fogadó-
csarnok és télikert légfűtéssel vannak ellátva.*

==== Mérsékelt árak. =====

Glück Frigyes, tulajdonos.

**Az „UJ SZEMLE“ részére HIRDETÉSEK felvételnek
a kiadóhivatalban**

Budapest, VIII., Rákóczi-út 17. szám.

Alapítási év 1886.

KOVÁTS BÉLA

kocsigyártó

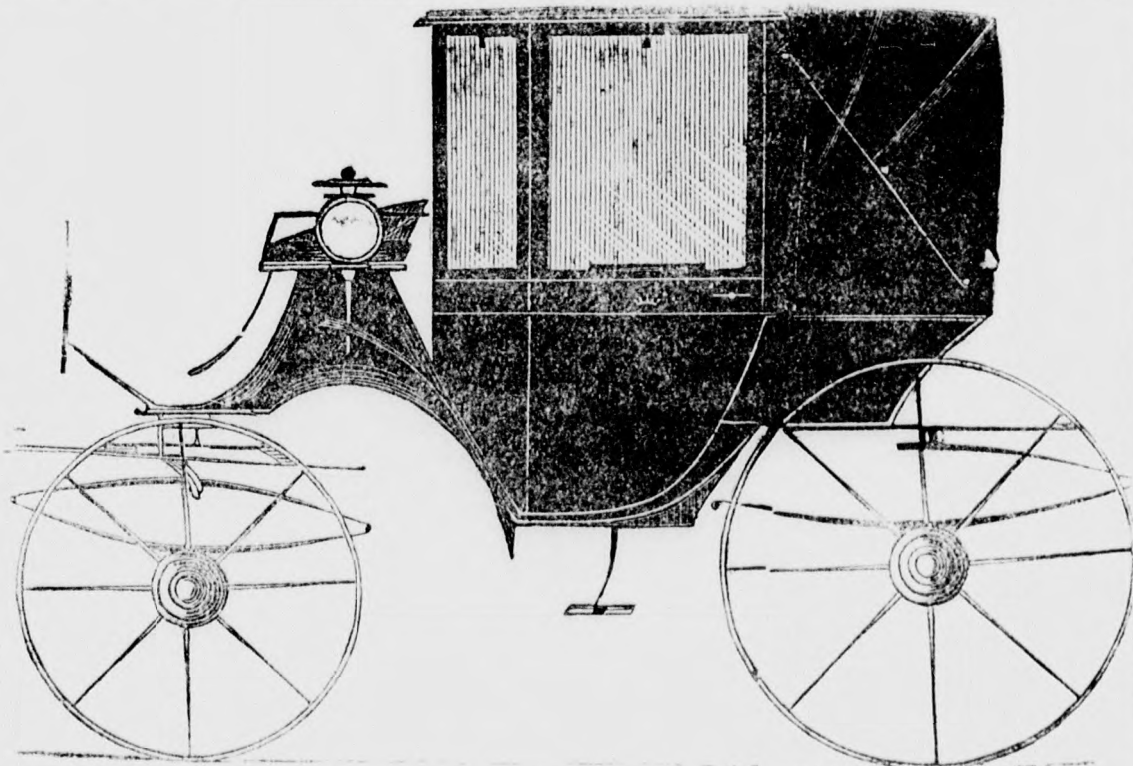
Budapest, V., Nádor-utca 39.

(a Curia mellett, az Országház szomszédságában.)

Ajánlja dűsan berendezett modern hintó-
kocsiraktárát, valamint kevésbé használt kü-
lönféle alaku szép és jó karban levő kocsijait
igen jutányos árban. — Használt kocsikat
becserél, vagy megvesz, átalakításokat és
javításokat elfogad. Végre kocsikat gon-
dozásra vagy bizományba elfogad.

*Költségvetéssel s legujabb képes árjegy-
zéssel szivesen szolgál.*

☛ Kitüntetve az ezredévi kiállításon. ☛

Franklin-Társulat nyomdája.